

GROB S TRINOŽNIKOM IZ NOVEGA MESTA

STANE GABROVEC

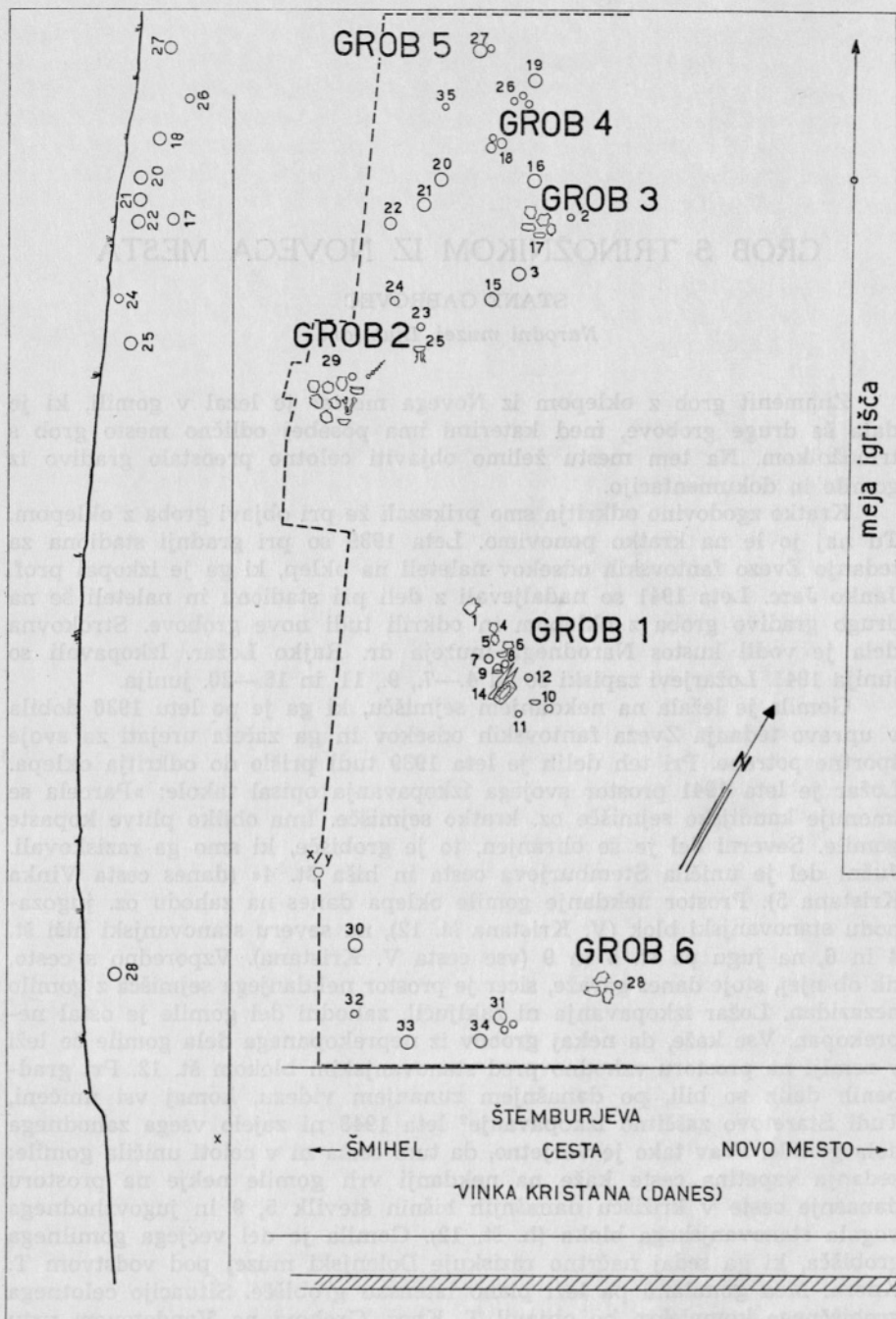
Narodni muzej, Ljubljana

Znamenit grob z oklepom iz Novega mesta¹ je ležal v gomili, ki je dala še druge grobove, med katerimi ima posebej odlično mesto grob s trinožnikom. Na tem mestu želimo objaviti celotno preostalo gradivo iz gomile in dokumentacijo.

Kratko zgodovino odkritja smo prikazali že pri objavi groba z oklepom. Tu naj jo le na kratko ponovimo. Leta 1939 so pri gradnji stadiona za tedanjo Zvezo fantovskih odsekov naleteli na oklep, ki ga je izkopal prof. Janko Jarc. Leta 1941 so nadaljevali z deli pri stadionu in naleteli še na drugo gradivo groba z oklepom in odkrili tudi nove grobove. Strokovna dela je vodil kustos Narodnega muzeja dr. Rajko Ložar. Izkopavali so junija 1941. Ložarjevi zapiski so od 4.—7., 9., 11. in 18.—20. junija.

Gomila je ležala na nekdanjem sejmišču, ki ga je po letu 1936 dobila v upravo tedanja Zveza fantovskih odsekov in ga začela urejati za svoje športne potrebe. Pri teh delih je leta 1939 tudi prišlo do odkritja oklepa. Ložar je leta 1941 prostor svojega izkopavanja opisal takole: »Parcela se imenuje kandijsko sejmišče oz. kratko sejmišče. Ima obliko plitve kopaste gomile. Severni del je še ohranjen, to je grobišče, ki smo ga raziskovali. Južni del je uničila Štemburjeva cesta in hiša št. 4« (danes cesta Vinka Kristana 5). Prostor nekdanje gomile oklepa danes na zahodu oz. jugozahodu stanovanjski blok (V. Kristana št. 12), na severu stanovanjski hiši št. 4 in 6, na jugu pa št. 5 in 9 (vse cesta V. Kristana). Vzporedno s cesto, tik ob njej, stoje danes garaže, sicer je prostor nekdanjega sejmišča z gomilo nezazidan. Ložar izkopavanja ni zaključil, zahodni del gomile je ostal neprokopan. Vse kaže, da nekaj grobov iz neprokopanega dela gomile še leži v zemlji na prostoru vzhodno pred stanovanjskim blokom št. 12. Pri gradbenih delih so bili, po današnjem zunanem videzu, komaj vsi uničeni. Tudi Staretovo zaščitno izkopavanje² leta 1948 ni zajelo vsega zahodnega dela gomile. Prav tako je verjetno, da tudi cesta ni v celoti uničila gomile: sedanja vzpetina ceste kaže na nekdanji vrh gomile nekje na prostoru današnje ceste v križišču današnjih hišnih številk 5, 9 in jugovzhodnega vogala stanovanjskega bloka (h. št. 12). Gomila je del večjega gomilnega grobišča, ki ga sedaj načrtno raziskuje Dolenjski muzej pod vodstvom T. Kneza. Med gomilami pa leži plano latensko grobišče. Situacijo celotnega grobiščnega kompleksa bo objavil T. Knez. Grobovi na Vandotovem vrtu (danes V. Kristana št. 15) že ne sodijo več v kompleks naše gomile, ampak

¹ S. Gabrovec, *Situla 1*, 1960, 27 ss.

Sl. 1. Novo mesto. Načrt gomile in njen profil. Po Ložarju
 Abb. 1. Novo mesto. Plan und Profil (A) des Tumulus. Nach Ložar

prejkone v področje nove samostojne gomile. Že omenjeno latensko grobišče pa nam dobro razloži latenski grob 9 iz Staretovih zaščitnih izkopavanj, ki tako gotovo ne sodi neposredno h gomili z oklepom in trinožnikom.

Vir za naše poročilo so Ložarjevi terenski zapiski, deloma fotografije in njegov načrt, po katerem je narejen tudi naš načrt (sl. 1). Že pri objavi groba z oklepom smo omenili, da so Ložarjevi originalni zapiski in načrt bežne neredigirane notice na terenu oz. skica, ki nam pogosto ne morejo odgovoriti na vsa vprašanja. Iz njih povzemamo dragocene podatke, njihova rekonstrukcija in tolmačenje pa povzročata pogosto težave. Tako fotografije kot zapiski kažejo, da je bilo izkopavanje vseskozi zaščitno brez možnosti, da preraste v sistematično izkopavanje. Gomila tudi ni bila izkopana do konca. Ložar govori o polovičnem izkopu, dela pa ni več nadaljeval, bil je vojni čas. Tudi Staretovo zaščitno izkopavanje leta 1948² ni dokončalo izkopa gomile. Računati moramo, da je bil del gomile še naknadno uničen; večji in dragocenejši del najdb pa nam je Ložar vsekakor rešil.

Ložar je posamezne najdbe, po vrsti kakor so bile odkrite, označeval s številkami. Te številke je tudi vnesel v svoj načrt, ohranil sem jih tudi jaz v svoji redakciji načrta (sl. 1). Posameznih najdb pa Ložar ni združil v grobne celote; poimenovanje grobov (grob 1—7) je naše in ni brez težav. Opredelitev posameznih najdb v grobne celote očitno ni bila vedno jasna že Ložarju. Vzrok je v načinu njegovega izkopavanja, ki mu ni omogočil videti, s kakšnim načinom pokopa ima opravka, in gotovo tudi v slabi ohranjenosti najdišča.

Glede načina pokopa lahko samo opozorimo na izvajanja pri objavi oklepa. Sam način izkopavanja in ohranjena dokumentacija ne dopuščata nedvomnih opredelitev. Odločilnejši so danes podatki izkopavanj v Stični³ in predvsem gomile v neposredni bližini, katere prvo polovico je leta 1967 izkopal T. Knez.⁴ Iz obeh primerov vidimo, da gre za enoten sistem pokopa: skeleti leže v gomili v krogu. V obeh primerih ni bilo ohranjenih skoraj nobenih kostnih pokojnikovih ostankov, kar je zopet dobra paralela za gomilo z oklepom in trinožnikom. Dobro pa so ohranjene grobne jame za skelete, ki jih pa seveda lahko odkrije le sistematično izkopavanje po stratih; takih opazovanj Ložarjevo zaščitno izkopavanje ni moglo dati. Vsekakor lahko sedaj z večjo trdnostjo rečemo, da sodijo grobovi, ki jih objavljamo, h gomili s skeletnimi pokopi. Koliko lahko vidimo v danem načrtu (sl. 1) krožni potek grobov, je seveda vprašanje, ki presega interpretacijske možnosti danega načrta; izključeno pa ni. V tem primeru bi grobovi 1, 2, 6, 7 pripadali notranjemu krogu (grobni so dejansko starejši), grobovi 3—5 pa zunanemu, mlajšemu krogu grobov. Da je bilo na izkopanem področju gomile lahko tudi več grobov ali pa da naše združitve posameznih najdb v grobne komplekse niso povsem zanesljive, je iz opisanega načina izkopavanja in dokumentacije jasno.

² F. Starè, Poročilo o zaščitnih izkopavanjih v Kandiji pri Novem mestu. Arh. poročilo (1950) 41 ss.

³ Glej zač. poročila v Varstvo spom. 8, 1960-61 (1962) 197. 234 s; 9, 1962-64 (1965) 140. 173 s.

⁴ Glej časno poročilo v Varstvo spom. 11, 1967 (v tisku). Izkopavanje se je leta 1968 nadaljevalo in potrdilo že ugotovljeni način pokopa: T. Knez, Delo 14. 9. 1968, str. 21. Naši razgledi 17, 1968, 528.

Opis gradiva

Grob 1 — grob z oklepom, glej Situla 1, 1960, 29 ss.

Grob 2 — grob s trinožnikom (točke 23—25 in 29 po Ložarjevem načrtu).

1. Bronast trinožnik.⁵ Iztolčen kotliček je fragmentarno ohranjen. Na njem so danes še vidni slabo ohranjeni sledovi okrasa, izvedeni z rahlimi, graviranimi linijami. Vidne so še horizontalne linije pod ustjem, delno, predvsem v zgornjem pasu povezane s poševnimi črticami. Raz spodnje horizontalne linije vise šrafirani trikotniki, ki so le deloma še vidni. Isto velja za pokončne, pravokotne šrafure. Noge so ulite, pravokotnega preseka, razželenjene s tremi vertikalnimi žlebiči. Na sredi se uvijejo v zanko, na dnu izvijejo. Zgoraj se noge ploščato razširijo in oklepajo kotliček; nanj so pritrjene s stožčastimi zakovicami. Zanka ene noge je počila in so jo že antično obdali s pločevino, ki so jo ornamentirali s punciranimi krožcema in poševnimi črticami. Raz popravljene zanke visi obroček. V. 41,5 cm, pr. kotlička 24,5 cm. Inv. št. P 11415. Tab. 1 in sl. 2.

2. Bronasta situla.⁶ Vboklo dno je izdelano posebej in pritrjeno z zakovicami na spodnji rob plašča. Na obodu je utrjeno s posebnim debelejším trakom, ki je bil z zakovicami pritrjen na stojno ploskev in že antično popravljen. Plašč je spet z zakovicami, v ustju uvit okrog bronaste žice. Rame je blago uvito, brez ostrega prehoda in brez vratu. Ni verjetno, da bi situla imela ročaj. V. 21, 5—22 cm, pr. ustja 19, dna 12 cm. Inv. št. P 11416. Tab. 2, 1 in sl. 3; 4.

3. Fragment bronastega cedila. Ohr. v. 5,5 × 4 cm. Inv. št. P 11417. Tab. 2, 2.

4. Trije bronasti razdelilni gumbi z visoko, usločeno strmo strehico. Inv. št. P 11418—11420. Tab. 2, 6—8.

5. Trije bronasti gumbi s široko, v sredini dvignjeno glavico in trnom na spodnji strani. Pr. 3 cm, v. do 1,3 cm. Inv. št. P 11421. Tab. 2, 3—5.

6. Dva kolobarjasta bronasta obročka z ojačenim notranjim robom. Fragmentarno ohranjena. Pr. 5 cm, š. kolobarja 1,2 cm. Inv. št. P 11422. Tab. 2, 9—10.

7. Dvojna bronasta žica, zavihana in razširjena v zanko. D. 4 cm. Inv. št. P 11423. Tab. 2, 11.

8. Fragmenti železne konjske uzde, fragmentarno ohranjene. Vel. frgt. 6 cm in manj. Inv. št. P 11424. Tab. 3, 4.

9. Iгла iz bronaste žice in z jantarjevo preobleko. Na bronasto iglo pravokotnega preseka so nanizane 4 okrogle jantarjeve jagode, ena diskasta in stožčasti člen. Vmesni razmiki so preoblečeni z valjastimi, profiliranimi členi. Okrogle jagode so na največji površini horizontalno preluknjane. D. igle z jantarjevimi členi 15 cm, d. celotne igle ni ohranjena. Inv. št. P 11425. Tab. 3, 1.

10. Močno fragmentiran železen nož. Ohranjeno le rezilo brez držaja. Na rezilu so še dobro ohranjeni sledovi lesene nožnice. Ohr. d. 12,5 cm, š. do 3 cm. Inv. št. P 11426. Tab. 3, 2.

11. Fragment konice železne sulice. Najden je bil med konjsko vprego. Fragment tulca pri t. 23 po Ložarju. V. 5, 5 oz. 6 cm. Inv. št. P 11427. Tab. 3, 3.

12. Vaza iz črno-rjave gline, glajene površine na prstanasti nogi. Ovalni trup doseže največjo površino v zgornji petini. Nizek vrat je usločen. Na ramenih je vaza ornamentirana z visečimi polkrogli, ki oklepajo izmenoma rogljičaste izrastke oz. jamice. V. 24 cm, pr. ustja 16,5 cm. Inv. št. P 10.017. Tab. 3, 6.

13. Vaza kot zgoraj, v. 22,5 cm, pr. ustja 17,5 cm. Inv. št. P 11429. Tab. 3, 5.

14. Posoda na nizki nogi iz sive gline z rdečim premazom. Površina je bila ornamentirana v rdeči barvi, vendar ornament ni več določljiv. V. ca. 31,5 cm, pr. ustja 17 cm. Inv. št. P 11430. Tab. 4, 1.

15. Posoda kot zgoraj. Na površini ostanki rdečih pasov in cinastih lističev. Oblika ornamenta ni več določljiva. V. 35 cm, pr. u. 20,5 cm. Inv. št. P 11431. Tab. 4, 2.

16. Posoda kot zgoraj, fragmentarno ohranjena. Pr. u. 21,5 cm, dna 13 cm. Inv. št. 11.432. Tab. 5, 1.

17. Posoda kot zgoraj, ohranjena le v nesestavljivih fragmentih. Pr. dna 14 cm. Inv. št. P 11.428.

⁵ Objavil ga je že F. Starè, Zbornik fil. fak. 2, 1955, 114, tab. 29; 45, 2.

⁶ Objavljena že pri F. Starè, o. c., tab. 6, 1.

Sl. 2. Novo mesto. Trinožnik
Abb. 2. Novo mesto, Dreifuss

Sl. 3. Novo mesto. Situla
Abb. 3. Novo mesto. Situla

18. Lonec iz rjave gline, glajene površine. Trup je ornamentiran s plastično valovnico po vsej površini, valovnica se v spodnjem zavoju nekajkrat končuje v bradavici, enkrat pa stoji bradavica tudi prosto. Nekoliko razširjeni vrhnji rob je ravno odrezan. V. 11,5 cm, pr. u. 24,5 cm. Inv. št. P 11.433. Tab. 5, 4.

19. Vaza na precej visoki nogi iz rdeče gline, ohranjena le v fragmentih, tako da oblika ni določljiva. Površina je bila delno grafitirana, verjetno tudi delno rdeče barvana. Dobro je viden spodnji grafitirani pas noge. Pr. noge ca. 15 cm. Inv. št. P 11.434. Tab. 5, 3.

20. Skledica iz sive gline, neuglajene površine, vrhnji premaz je odpadel. V. 7 cm, pr. u. 15 cm. Inv. št. P 11.435. Tab. 5, 2.

21. Vaza na nizki nogi, ohranjena le v nesestavljivih fragmentih. Iz sive, s peskom mešane gline s črnim premazom, ki močno odpada. Pr. noge 8,5 cm, en fragment je ohranjen v v. do 7 cm. Inv. št. P 11.436.

Ložar omenja v svojih zapiskih še eno železno sulico in sekiro, ki nista ohranjeni. Vsa keramika in bronasta situla sta ležali skupaj (t. 29 po Ložarjevem načrtu), med keramiko so ležali deli konjske opreme, dve sulici in železna sekira. Posebej je stal trinožnik (t. 25), vmes igla z jantarjevimi členi. Pod t. 24 omenja Ložar črepinje lonca, ki niso ohranjene. Na eni izmed fotografij iz časa izkopavanj se vidi med keramiko tudi estenska vaza z grafitiranimi pasovi brez plastičnih reber (kot. npr. Este-Rebato 92: Fogolari-Frey, St. Etr. 33, 1965, fig. 11, 23), ki pa se ni ohranila. Zaradi važnosti jo moramo kljub temu omeniti. Dvomno je, da bi fragment tab. 5, 3 sodil k tej vazi.

Grob 3 (točka 17 po Ložarjevem načrtu).

1. Fragmenti vratu neke posode na nogi. Iz rdeče gline s premazom. Vrat je bil grafitiran. V. 5,5 cm. Inv. št. P 11.439. Tab. 6, 3.

2. Skodelica iz fine, prečiščene gline, sijoče uglajene. Dno je vboklo, trup je nizek, vrat usločeno koničen. Največja površina je ornamentirana s snopi po treh poševnih uglobljenih črt. V. 7 cm, pr. u. 11 cm. Inv. št. P 11.440. Tab. 6, 4.

3. Fragmenti vaze na nogi iz rdeče gline. Vaza je imela trebušast trup in nizek, profiliran vrat. Površina je bila ornamentirana s horizontalnimi grafitiranimi pasovi. Vel. frgt. do 19 cm in manj. Inv. št. P 11.465. Tab. 6, 1.

4. Fragmenti vaze istega tipa kot zgoraj. Inv. št. P. 11.466. Tab. 6, 2.

Keramika tega groba je bila že deloma zamešana, tako da smo vazi na nogi (tab. 6, 1—2) lahko priključili temu grobu le na podlagi Ložarjevega opisa, pripadajoči listki so bili že izgubljeni. Ložarjev opis seveda ni tako natančen, da bi mogel odstraniti vse dvome o naši dodelitvi. Po Ložarjevem načrtu ne bi bilo izključeno, da sodita v ta grob še obe skodelici pod št. 3 (tab. 5, 5) in 16 (tab. 5, 6).

Sl. 4. Novo mesto. Dno situle
Abb. 4. Novo mesto. Boden der Situla

Keramika pod 2 je bila uničena že na terenu. Teoretično bi lahko sem sodila tudi vaza pod 15 (tab. 7, 12), vendar je dodelitev premalo zanesljiva, to še posebej, ker se zdi, da bi dodelitev delala tudi kronološke težave.

Grob 4 (točka 26 po Ložarju).

1. Zapestnici, bronasta in železna, sprijeti skupaj. Bronasta je iz drobne žice okroglega preseka, na zunanji površini razčlenjena. V železno zapestnico je vdet obroček. Pr. 7,5 cm. Inv. št. P 11.444. Tab. 7, 8.

2. Fragmenti verjetno dveh bronastih zapestnic (nanožnic), okroglega preseka, na zunanji strani razčlenjenih. Konca obeh zapestnic sta bila speta z zakovico. Pr. 10,5 cm. Inv. št. P 11.445. Tab. 7, 1—2.

3. Fragmenti dveh bronastih zapestnic (nanožnic) iz drobne okrogle žice. Konca sta bila speta skupaj z železno zakovico. Zapestnica je bila na zunanji strani profilirana. Pr. 10,5 cm. Inv. št. P 11.446. Tab. 7, 3, 5.

4. Bronasta zapestnica okroglega preseka, na zunanji strani jagodasto razčlenjena. Sedaj prelomljena in deformirano ohranjena. Pr. ca. 10,5 cm. Inv. št. P 11.447. Tab. 7, 4.

5. Bronasta certoška samotrelna fibula dvodelne sheme. D. 6 cm. Inv. št. P 11.448. Tab. 7, 7.

6. Fragment bronaste fibule s trakastim lokom. Ohranjen je le del noge in loka. V. 4 cm. Inv. št. 11.449. Tab. 7, 6.

Grob 5 (točka 27 po Ložarjevem načrtu).

1. Bronasta zapestnica polkrožnega preseka s presegajočima se stanjšanima koncema, ki sta na notranjih robovih narezana. Pr. 6,5 cm. Inv. št. P 11.450. Tab. 6, 5.

2. Skodelica iz sive gline. Vboklo dno prehaja brez ostrega prehoda v nizek trup, ta pa v ostrem kleku v visok usločen vrat. Največja površina je razčlenjena s skupinami nohtnih vtisov. V. 8 cm, pr. u. 14,5 cm. Inv. št. P 11.451. Tab. 6, 6.

3. Skodelica iz sive gline, slabo uglajene površine. V. 5 cm, pr. u. 10,5 cm.

Grob 6 (točka 28 po Ložarjevem načrtu).

1. Bronasta zapestnica polkrožnega preseka, s presegajočima se stanjšanima koncema, dvakrat uvita. Ornametirana s skupinami prečnih zarez, ki jih dvakrat spremljajo poševne. Pr. 8,5 cm. Inv. št. P 11.453. Tab. 8, 3.

2. Ogrlica iz jantarjevih jagod, kroglaste in kolobarjaste oblike, deloma že preperelih. Sedaj je ohranjenih 27 jagod. Pr. 0,7—1,4 cm. Inv. št. 11.456. Tab. 8, 1.

3. Vaza na nogi, črnosive, dobro glajene površine. Visoka noga, bikoničen trup, usločen cilindričen vrat z izvihanim ustjem. Na ramenih je vaza ornametirana s tremi razčlenjenimi bradavicami, med njimi so po trije snopi vertikalnih uglobljenih črt. V. 27,5 cm, pr. u. 20 cm. Inv. št. P 11.454. Tab. 8, 5.

4. Vaza kot zgoraj, ohranjena v nesestavljivih fragmentih. Inv. št. 11.455. Tab. 8, 2.

5. Skleda z uvitim ustjem, ki je pošev fasetirano. Pr. 18,5 cm, v. 5 cm. Inv. št. P 11.459. Tab. 8, 6.

6. Kot zgoraj. Inv. št. 10.019. Tab. 8, 7.

7. Skodelica iz zelo fine, prečiščene gline, sijajoče glajene. Rahlo vboklo dno je zelo tanko, stisnjen, nizek trup je na največji površini vertikalno nažlebljen. Skodelica je fragmentarno ohranjena, možna je le risarska rekonstrukcija. Inv. št. P 11.458. Tab. 8, 4.

Ložar omenja v zapiskih pod točko 28 dve posodi na nogi, zapestnico in »kročnik«. Pozneje je našel skoraj na istem mestu, vendar 15—20 cm nižje še jantarjevo zapestnico. Ložar misli pod kročnikom najverjetnejše na skodelico z uvitim ustjem. Skodelic tab. 8,4. 6—7 ne moremo več zanesljivo uvrstiti v našo skupino. Kot kročnik bi prišla v pošteved tudi skodelica sl. 5, 1.

Grob 7 (točka 30—34 po Ložarju).

Pod t. 30 omenja Ložar skledo, pod t. 31 skledo, lonec in črepinje, pod t. 32 fragment bronaste fibule, železne igle in lesa, pod t. 33 vazo in pod t. 34 dve vazi. V tem gradivu že Ložar domneva »posebno skupino« najdb, tako da lahko mislimo na poseben grob. Najdbe se niso ohranile oz. kolikor so se, so zmešane z drugim gradivom.

Sporadično gradivo: Preostalo gradivo moramo obravnavati posamično oz. sploh ni ohranjeno. Navajamo ga po Ložarjevih točkah. (Sl. 5.)

T. 2: »Razbit lonec, najden 31. 5. 1941«, že pred Ložarjevim prihodom. Črepinje se niso ohranile.

T. 3: Skleda iz rjave gline z ročajem. Vboklo dno prehaja brez ostrega prehoda v trup. Prehod v rame je oster. Trobrebrasto razčlenjeni ročaj veže največjo površino in ustje. V. ca. 10 cm, pr. u. 14 cm. Inv. št. P 11.437. Tab. 5, 5.

T. 15: Skleda z dvema ročajema. Površina je črno sive barve in dobro glajena. Vboklo dno, največja površina je nagubana, ročaji spajajo spodnji del vratu in ustja ter ga visoko presegajo. Skledasto usločeni ročaj se na vrhu oblikujejo v živalske glavice. Vrat je ornamentiran s triračnimi trikotniki. Dve nasproti si ležeči gubi na največji površini sta ornamentirani s 3 plastičnimi očesci, triračne linije dobimo tudi med gubami. V. 13 cm, pr. u. 19 cm. Inv. št. P 11.438. Tab. 7, 12.

T. 16: Skleda iz rjave gline z ročajem. Vboklo dno prehaja brez ostrega prehoda v polkroglasti trup. Ročaj veže največjo površino z ustjem in ga nekoliko presega. Sedaj je ročaj v vrhnjem delu odlomljen. V. 8,5 cm, pr. u. 13,5 cm. Inv. št. P 10.016. Tab. 5, 6.

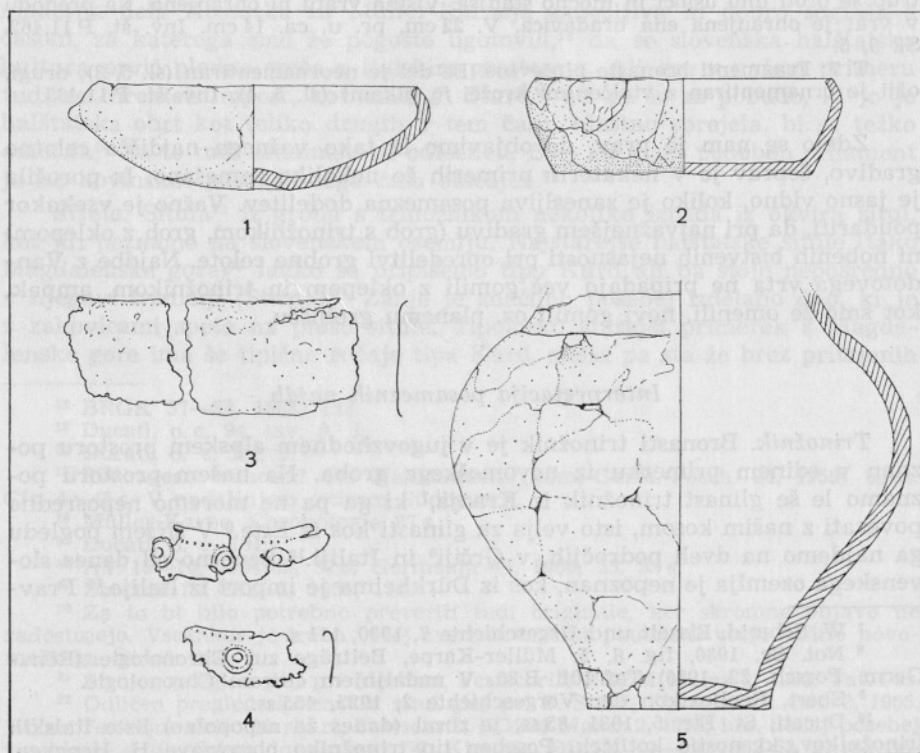
T. 18: Majhna skodelica. V. 4,2 cm, pr. u. 5,5 cm. Inv. št. P 11.442. Tab. 7, 11.

Vretence za statve, ornamentirano. V. 2 cm. Inv. št. P 11.441. Tab. 7, 10. Gradivo pod to točko bi lahko sodilo k našemu grobu 4.

T. 19: »Nekaj črepinj«, neohranjeno.

T. 20: »Lonec sredi zelo mastne kulturne zemlje«, neohranjen.

T. 21: »Skodelica«, neohrajena oz. zamešana.

Sl. 5. Novo mesto, Vandotov vrt. Sporadične najdbe — Sporadische Funde. 1, 2, 5 glina — Ton. 3, 4 bron — Bronze. 1—5 = 1/2

T. 22: Ložar omenja pod to točko »lonec, Buckelkranz«. Ohranil pa se je lonček iz sive gline, slabo glajene površine. Vboklo dno prehaja brez ostrega prehoda v stisnjeno kroglasti trup in ta v visoki, cilindrični vrat. V. 11 cm. Fragmentarno ohranjen. Inv. št. P 11.443. Tab. 7, 9.

T. 35: »Črepinje najdene sredi mastne sive zemlje, po zaključku izkopavanj«. Izgubljene.

Pod oznako »ognjišče« navaja Ložar še bronasto šivanko, d. 12 cm. Inv. št. P 11.460, tab. 5, 7 in fragmente posode, nedoločljive oblike. Posoda je imela na ramenu ornament, izveden v tehniki vtisnjenih pik. Za bikonično vretence, v. 1,5 cm, pr. 2,2 cm, inv. št. P 11.464, tab. 5, 8 nimamo nobenih lokacijskih podatkov.

V tem času je Ložar rešil nekatere najdbe tudi iz sosednega Vandotovega vrta (danes V. Kristana 15). Iz Ložarjevih zapiskov ni jasno, ali jih je izkopal Ložar ali, kar je verjetnejše, lastnik sam. Ložar je napravil skico teh najdb s točkami 1—8. Ker za skico nimamo nobenih fiksnih točk, je ne prinašamo.

T. 1—3: Ložar navaja pod »skupino ob hrški« vazo, skledo in latvico. Ohranjena je skodela z uvitim ustjem, iz rjave gline, dosti neskrbno glajene površine. V. 5—6 cm, pr. u. 16 cm. Inv. št. 10.018. Sl. 5, 2.

T. 4: »Tasa«. Morda misli Ložar na skledo z uvitim ustjem iz temno sive gline in z vboklim dnom. Skleda ima na največji površini bradavico. V. 5 cm, pr. u. 17 cm. Inv. št. P 11.457. Sl. 5, 1.

T. 5: Ložar omenja grob med kamni, dve posodi naj bi še ostali v grobu. Ugotovil in izkopal ga je Branko Vandot.

T. 6: Ložar navaja »izkopan grob, v katerem lonec in tasa«. Ohranjen je lonec iz sivo rjave gline, površino uglajene površine. Dno je rahlo vboklo. Jajčasti trup se proti dnu usloči in močno stanjša. Višina vratu ni ohranjena. Na prehodu v vrat je ohranjena ena bradavica. V. 22 cm, pr. u. ca. 14 cm. Inv. št. P 11.462. Sl. 5, 5.

T. 7: Fragmenti bronaste pločevine. Ee del je neornamentiran (sl. 5, 3), drugi, ožji je ornamentiran z vtolčenimi krožci in pikami (sl. 5, 4). Inv. št. P 11.463.

Zdelo se nam je prav, da objavimo iz tako važnega najdišča celotno gradivo, čeprav je v nekaterih primerih že nekoliko zamešano. Iz poročila je jasno vidno, koliko je zanesljiva posamezna dodelitev. Važno je vsekakor poudariti, da pri najvažnejšem gradivu (grob s trinožnikom, grob z oklepom) ni nobenih bistvenih nejasnosti pri opredelitvi grobne celote. Najdbe z Vandotovega vrta ne pripadajo več gomili z oklepom in trinožnikom, ampak, kot smo že omenili, novi gomili oz. planemu grobišču.

Interpretacija posameznih najdb

Trinožnik. Bronasti trinožnik je v jugovzhodnem alpskem prostoru poznan v edinem primerku iz novomeškega groba. Na našem prostoru poznamo le še glinast trinožnik iz Kranja,⁷ ki ga pa ne moremo neposredno povezati z našim kosom, isto velja za glinasti kos iz Este.⁸ V širšem pogledu ga najdemo na dveh področjih, v Grčiji⁹ in Italiji.¹⁰ Severno od danes slovenskega ozemlja je nepoznan, kos iz Dürkheima je import iz Italije.¹¹ Prav-

⁷ W. Schmid, *Eiszeit und Urgeschichte* 7, 1930, 111 s.

⁸ *Not. Sc.* 1930, fig. 8, 5. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie* (Röm.-Germ. Forsch. 22, 1959) Taf. 101, B 35. V nadaljnjem citiram *Chronologie*.

⁹ Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte* 2, 1925, 455 ss.

¹⁰ Ducati, *St. Etr.* 5, 1931, 85 ss, je zbral (danes že nepopolno) listo italjskih trinožnikov, ki nosijo kotliček. Poseben tip trinožnika obravnava H. Hencken, *American Jour. of Arch.* 61, 1957, 1 ss. Cfr. še G. Camporeale, *St. Etr.* 32, 1964, 22 s. Največ gradiva ima še vedno Montelius v *Civ. primitive* (1895—1910).

¹¹ Ebert, o. c. Taf. 215.

kar navedeni trinožniki so seveda najrazličnejših tipov, družijo jih le ideja treh nog. Na našem mestu pa nas ne zanima problem trinožnika v celoti, predvsem ne njegovega prvega izvora. Omenim naj le, da je Merhart domneval izvor trinožnika izven Italije,¹² pač na področju domnevne izhodiščne žarnogrobišne kulture, kot ga je zarisal v svojih znamenitih študijah, izpeljal pa te svoje misli ni več. Po Merhartu je Italija idejo trinožnika samo povzela v bronu. V zvezi z novomeškim trinožnikom pa nas vendarle v prvi vrsti zanima Italija, kjer dobimo za novomeški kos najbližji paraleli v Bologni (Arsenale Militare gr. 20)¹³ in v Vetuloniji (Tomba del Duce).¹⁴ V obeh primerih oklepajo kotliček podobno zankasto ovite noge kot v Novem mestu, le da je novomeški trinožnik s svojimi visokimi nogami elegantnejši. Povezava pa je nedvomna in se da tudi kronološko izkoristiti. Grob 20 iz Bologne (Arsenale Militare) pripada periodi Arnoaldi, oz. kot sedaj označujemo ta čas, tretji periodi Bologne (Bologna 3). Natančno istemu času pripada tudi tomba del Duce. Absolutno je to čas okoli sredine 7. stol. pr. n. e. in tretje četrtine tega stoletja, kot pravi G. Kossack¹⁵ za Tomba del Duce, ali pa enostavno čas 7. stol., kot ga za svoje potrebe opredeljuje bolj splošno H. Müller-Karpe.¹⁶ Prav isto datacijo je za oba italjska grobova s trinožnikom našega tipa predlagal že Ducati,¹⁷ avtor še danes glavne študije o bronastih trinožnikih. Datacija je glede na solidna moderna dela Kossacka in Müller-Karpeja zanesljiva in dobro soglaša s časom, za katerega smo že pogosto ugotovili,¹⁸ da se slovenska halštatska kultura prvič plodno sreča z italjskim prostorom. Ali gre v našem primeru tudi za direkten import, kot misli F. Starè,¹⁹ ali pa le za pobudo, ki jo je halštatska obrt kot toliko drugih v tem času, hlastno sprejela, bi se težko odločili.²⁰ Za to tudi ornament ni odločilen. Bolj ali manj podoben ornament je na kovinskih posodah tega časa običajen.²¹

Situla. Situla²² iz groba s trinožnikom nekoliko izpada iz okvira situl, kot jih poznamo na slovenskem ozemlju. Najstarejše halštatske situle (tako Magdalenska gora)²³ lahko še pripišemo tipu Kurd ali pa stoje neposredno v njegovi tradiciji (Stična).²⁴ Zanje je značilno posebej izdelano dno, ki je z zakovicami speto na plašč situle. Tipološko starejši primerek z Magdalenske gore ima še tipične ročaje tipa Kurd, stiški pa sta že brez pritrjenih

¹² BRGK 37—38, 1958, 132.

¹³ Ducati, o. c. 94, tav. 8, 3.

¹⁴ Ducati, o. c. fig. 2.

¹⁵ Südbayern während der Hallstattzeit (Röm.-Germ.-Forsch. 24, 1959) 55 ss. Cfr. še 45 s. V nadaljnjem citiram Südbayern.

¹⁶ Müller-Karpe, Chronologie 87 s.

¹⁷ Ducati, o. c. 101 s.

¹⁸ AV 15—16, 1964-65, 37 s. Germania 44, 1966, 25. 33 s.

¹⁹ Zbornik fil. fak. 2, 1955, 114.

²⁰ Za to bi bilo potrebno preveriti tudi originale, ker skromne objave ne zadostujejo. Vsekakor je treba v tej zvezi še enkrat poudariti večjo višino novomeškega trinožnika.

²¹ Strnjen pregled glej pri Merhart, Festschrift RGZM Mainz 2, 1952, Taf. 1 ss.

²² Odličen pregled slovenskih situl glej pri F. Starè, Zbornik. fil. fak. 2, 1955, 105 ss. Temeljno delo: Merhart, Festschrift RGZM Mainz 2, 1952, 1 ss. Sedaj posebej za mlajše situle dobro dopolnjeno, W. Kimmig, BRGK 43—44, 1962-63, 31 ss., posebej 77 ss. Za Italijo: M. V. G. Pomes, Studi Etr. 23, 1954, 149 ss.

²³ Nazadnje S. Gabrovec, AV 15—16, 1964-65, 127 ss. s starejšo literaturo.

²⁴ Ložar, GMDS 18, 1947, 1 ss. Kromer-Gabrovec, Inv. Arch. Y 41.

ročajev oz. že z gibljivim ročajem in atašami. V podobi našega halštatskega prostora imajo situle vedno cilindričen nizek vrat. Mlajše situle pa imajo že tehnično drugače pritrjeno dno, in sicer s pregibom (Falzboden). Novomeška situla stoji prav tako v tradiciji tipa Kurd tako po tehniki izdelave dna kakor tudi po oblikovanju ramen, v tej točki celo bolj od drugih, vendar jo prav oblikovanje ramen brez vratu loči od starejših halštatskih situl v jugovzhodnem alpskem prostoru. S posebnim pločevinastim trakom ojačen obod dna poznamo tudi že na veliki situli v Stični.²⁵ Da je z zakovicami pritrjeno dno nasproti dnu s pregibom starejše, ne dokazujejo samo tipološki in razvojni vidiki, ampak tudi zaključene najdbe v dolenski skupini,²⁶ Mostu na Soči (Sv. Lucija)²⁷ in Este.²⁸ Tega dobrega kronološkega pravila ne omaje tudi Hallstatt²⁹ sam, kjer močno prevladuje dno, pritrjeno z zakovicami: med 68 situlami, ki jih prinaša Kromer, imajo samo tri dno s pregibom. Obe vrsti dna se uporabljata v obeh halštatskih stopnjah, Ha C in D. Za nas zadostuje ugotovitev, da je novomeška situla razvojno dobro razumljiva v časovni stopnji, kamor stavljamo grob, da pa za sedaj vendarle predstavlja samostojno enačico v vrsti situl našega prostora.

Neposredno v zvezi s situlo lahko obravnavamo fragment bronastega cedilca (tab. 2, 2). Važna je že njegova prisotnost v grobu, pojav, ki je v slovenskem halštatskem krogu zelo redek. V dolenskem krogu ga do sedaj nismo poznali, v Mostu (Sv. Lucija) omenja cedilce Marchesetti samo enkrat,³⁰ nekaj pogostejše se dobi drugod v jugovzhodnem halštatskem krogu.³¹ Paralele iz Este³² so istočasne in kažejo, kako si moramo naše cedilce predstavljati. Gre očitno za cedilce z ročajem v nasprotju z bronastimi sitastimi posodami, ki jih poznamo že od starejše stopnje kulture žarnih grobišč dalje. Uporaba cedil je na splošno v kulturi žarnih grobišč pogostejša in se izgublja, sodeč po grobnih najdbah, v halštatskem obdobju. Cedilce — položeno skoraj gotovo v situlo — nam dobro razloži značaj pridevka: nedvomno gre za pivsko garnituro, uporabljano v nazrobnem kultu. Prizori na figuralno ornamentiranih situlah kažejo obravnavano posodje v uporabi. Podobno sestavo pivskega posodja v grobu, ki kaže na isto funkcijo, poznamo od kulture žarnih grobišč dalje. Vprašanja, ki nastajajo v zvezi s funkcijo situl oziroma pivske garniture, obravnavata sedaj sintetično in pregledno W. Kimmig in G.

²⁵ Inv. Arch. Y 41, 3. Druge primerjave navaja Kimmig, o. c. 80.

²⁶ Gradivo glej v Inv. Arch. Y 41—42 nasproti Y 45—46. Za druge primerke nam manjkajo grobne celote, tako predvsem za kose, ki so geometrično ornamentirani. Glej. F. Starè. o. c. tab. 7—10. 14.

²⁷ V Mostu na Soči (Sv. Lucija) ima večina situl dno s pregibom, vse so mladohalštatske. Nasproti tem stoji maloštevilnejša skupina z dnom, ki je bilo speto z zakovicami, torej v tradiciji tipa Kurd, ki je večinoma starohalštatska, v nekaterih primerkih pa vendarle lahko sega še tudi v mladohalštatski čas. Tako npr. situla iz gr. 1496 (izkopavanje J. Szombathy, neob.).

²⁸ Fogolari-Frey, St. Etr. 33, 1965, fig. 4, 12; 5, 19 nasproti fig. 14, 11.

²⁹ Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt (1959). Časovno opredelitev cfr. Textband 23 ss. Kimmig, o. c. 80 s.

³⁰ Arch. Triestino NS 13, 1887, 250.

³¹ Npr. Klein-Glein: W. Schmid, PZ 24, 1933, 232, Abb. 11. Frög: Hauser, MZK N. F. 18, 1892, 43, fig. 3. Modrijan, Carinthia I, 147, 1957, 12. Hallstatt: MZK N. F. 1, 1875, 2, Taf. 1, 2.

³² Müller-Karpe, Chronologie Taf. 95, 5, 6; 102, 2. Fogolari-Frey, St. Etr. 33, 1965, fig. 3, 8.

Kossack.³³ V zvezi s cedilcem načenja Kimmig tudi vprašanje pijače, ki se je pila, in misli na vino.³⁴

Igla. Večglava igla z jantarjevimi členi je v tej obliki posebnost novomeškega groba s trinožnikom. Značilna je jantarjeva preobleka, ki gotovo ne bo enkratna niti v jugovzhodnem alpskem prostoru³⁵ niti izven njega,³⁶ jo pa za sedaj preslabo poznamo, da bi lahko o igli z jantarjevo preobleko kaj več povedali. Jantar je v tem času na naših najdiščih domač. Za vmesne člene med glavicami igle naj še posebej navedem podobne člene iz jantarjevih ogrlic v Stični,³⁷ ki kljub svoji neizrazitosti vendarle nastopajo samo v starejšem obdobju, ki ustreza času novomeškega groba. Koliko moramo misel jantarjeve obloge na naši igli vezati na oblogo fibul, je še neraziskano, čeprav se povezava vsiljuje. Pri fibulah nastopa kot obloga poleg redkejšega jantarja³⁸ predvsem kost in steklo.³⁹ Po sedanjem vedenju nastopa v našem krogu fibula z oblogo rahlo pozneje, v Ha D 1.⁴⁰ Fibule z oblogo so nedvomno domače, vendar komaj brez italske pobude pri nastanku.

V širšem smislu pa je igla gotovo le inačica večglavih igel s stožčastim zaključkom; na tem mestu jim želimo zarisati njihovo kronološko in kulturno pripadnost⁴¹ (glej karto razprostranjenosti in seznam najdišč k njej na str. 175 s). Značilne za te igle so bolj ali manj kolobarjasto-kroglasti členi, običajno so trije, med katerimi so lahko tudi diskasti, spodnji zadnji člen pa je bolj ali manj izrazito stožčast. V neposredni zvezi z njo so igle brez stožčastega zaključka, ki so običajno nekaj starejše⁴² oziroma tudi v delno lastni podobi zastopajo posebni zahodnobalkanski kulturni krog.⁴³ Estenske grobne celote so v relativno kronološki govorici jasne in kažejo dobro zaporedje: igle s stožčasto glavico, večglave igle brez stožčastega zaključka, večglave igle s stožčastim zaključkom. V poznejši razvojni stopnji doseže igla že prav baročno razčlenjene oblike. Tudi preobleka z jantarjem sodi že v to mlajše razdobje. Vse opisane razvojne stopnje se dajo z grobnimi celotami prav dobro datirati. Poleg Este

³³ BRGK 43—44, 1962-63, 91 ss. Kossack, Trinkgeschirr als Kultgeräth der Hallstattzeit. *Varia Arch. Deutsche Akad. d. Wiss. Berlin. Schriften d. Sect. f. Vor. u. Frühgesch.* 16 (1964) 96 ss., pos. 100.

³⁴ o. c. 98 s. Cfr. tudi S. Gabrovec, AV 7, 1956, 72 ss.

³⁵ Večglavo iglo z jantarjevo oblogo omenja v Bregu (Frög) Marchesetti: *Boll. Soc. Adr.* 15, 1893, 264 op. 7. Hauser, *MZK N. F.* 18, 1892, 42 s. Fig. 2.

³⁶ Cfr. iglo z jantarjevo oblogo že v Bologni (San Vitale-Savena). D. Randall-MacIver, *Villanovans and early Etruscans* (1924) pl. 2, 13. Este: Fogolari-Frey, *Studi Etr.* 33, 1965, fig. 6, 17. Cfr. tudi istočasni grob Rebato 187.

³⁷ Izkopavanja Nar. muzeja 1960-64, gom. I, gr. 127, 156.

³⁸ Npr. Stična: Gabrovec, AV 15-16, 164-65, tab. 10, 6 (= *Germania* 44, 1966, Abb. 12, 6). Večje število jih poznamo iz Šmarjete (neobjavljeno).

³⁹ Haevernick, *Jhb. RGZM* 6, 1959, 57 ss. Tudi igle poznajo kostno oblogo. Glej Este, Benvenuti 124: Fogolari-Frey, *St. Etr.* 33, 1965, fig. 14, 6.

⁴⁰ Za kronološko mesto teh fibul primerjaj že citirani grob 27, gom. I iz Stične in sedaj tudi grob iz Libne, ki ga objavljata v tej številki AV Škaler in Knez.

⁴¹ Kossack, *Südbayern Taf.* 153 A 1 in seznam najdišč, *Textband* 288. Kossack navaja 22 najdišč. Gabrovec, 900 let Kranja (1960) 16, karta 2.

⁴² Müller-Karpe, *Chronologie Textband* 98 in pripadajoče tabele.

⁴³ Drechsler-Bizić, *Inv. Arch.* Y 83, 1; Y 84, 1. *Ista Vjesnik* (Zagreb) tab. 4, 1; 5, 1; 5, 15; 11, 1.

nam omenjeno kronološko gledanje potrjujejo tudi druga najdišča.⁴⁴ V svoji klasični obliki je večglava igla s stožčastim zaključkom dober predstavnik Ha C stopnje, kakor jo je postavil že Reinecke.⁴⁵ Podobno je sedaj postavil tudi Jacobsthal začetek te igle v čas okoli 700.⁴⁶ V poznejših bolj razčlenjenih in baročnih oblikah je še vseskozi običajna v mlajšem odseku Ha C (horizont grobov z oklepom, Stična—Novo mesto) in lahko sega v nekaterih primerkih še tudi v mlajše halštatsko obdobje.⁴⁷ To pa je seveda že bolj izjema; v jedru jo imamo lahko za enega vodilnih starohalštatskih tipov.

Naša karta razprostranjenosti pa nam kaže tudi njeno domovino. Nedvomno je njen center v svetolucijskem-estenskem krogu. Tu je njena uporaba daleč največja in sega v desetine kosov. Po številnosti se ji pridružuje sam Hallstatt. Številna je še tudi v Bregu-Frögu, kar je tudi dobro razumljivo zaradi ozke povezave Brega s Sv. Lucijo. V dolenskih halštatskih najdiščih ima dosti manjšo vlogo. Tu je karta razprostranjenosti varljiva. V dolenskem krogu jo namreč kljub številnosti grobov srečamo komaj kje več kot v enem primeru. Iz tesnje naslonjenosti Gorenjske na svetolucijski prostor je razumljiva njena relativna številnost v tem prostoru. Iz svetolucijskega-estenskega prostora se razmeroma močno razširja v alpske predele, pogostna je tudi na področju vzhodnoalpskega prostora, kjer je v halštatskem času ostala žarnogrobišna tradicijno močnejša: v skupini Klein-Glein - Martijanec, Dalj, kalenderberški halštatski skupini (Gemeinlebarn-Statzendorf po Pittioniju). Balkan in japonsko področje je v klasični obliki skoraj ne poznata. Izredno pogostna pa je na japonskem ozemlju podobna igla v lokalni varianti,⁴⁸ ki lahko nastopa še tudi v mlajšem času.

Konjska oprema. Med konjsko opremo moramo omeniti žvale, ki v ohranjeni obliki sicer niso značilne, vendar gotovo sodijo v standarden inventar konjske vprege, ki stoji v trakokimerijski tradiciji.

Značilni so bronasti razdelilci za jermenje, votlo uliti gumbi s spodnjim obročem, visoko usločeno stožčasto strehico in štirimi okenci. V dolenskem kulturnem krogu so vedno značilni za knežji halštatski sloj tipa Stična—Novo mesto (Ha C 2). Najbližje paralele so v Stični: grob z oklepom in grob s situlo z okrašenim pokrovom, grob 72 gom. I (izkopavanje Narodnega muzeja),⁴⁸ še en primerek iz Stične.⁴⁹ Nekoliko bolj so že oddaljeni razdelilci iz Novega mesta, Malenškova gomila,⁵⁰ tako po obliki kot tudi kronološko. Iz Slovenije jih poznamo (v različnih variantah) še iz Šmarjete, Magdalenske gore⁵¹ in iz Sv. Lovrenca.⁵² Iz jugozahodnega alpskega kroga

⁴⁴ Pomembna je kronološka situacija v Ljubljani (dvorišče SAZU), kjer nastopi večglava igla s stožčastim zaključkom (grob 226) v izrazito horizontalno-stratigrafsko najmlajšem delu. Za podatek se zahvaljujem I. Pušu.

⁴⁵ AuhV 5, 1911, 403 in Taf. 69, 1277 (= Mainzer Aufsätze zur Chronologie der Bronze- und Eisenzeit (1965) 43 ss. Taf. 7).

⁴⁶ Jacobsthal, Greek Pins (1956) 177 s. Nekatere Jacobsthalove pozne datacije (npr. grob Benvenuti s tako iglo) so danes ovržene. Prav tako moramo imeti grobno celoto gr. 7, gom. iz Stične (izkopavanje Mecklenburg), kot jo navaja Jacobsthal o. c. 177 za zamešano.

⁴⁷ Tako npr. v Hallstattu. Kromer, o. c. Textband 26 s.

⁴⁸ Gabrovec, AV 15—16, 1964—65, tab. 4, 13—14; 6, 10—11; Inv. arch. Y 41, 23—24.

⁴⁹ Ložar, GMDS 11, 1930, 21, sl. 8 b.

⁵⁰ W. Smid, Carniola 1, 1908, 202 ss. Taf. 15, 13—15.

⁵¹ Narodni muzej, Ljubljana, Naturhistorisches Museum, Dunaj, neobjavljeno.

⁵² F. Starè, AV 6, 1955, 284, tab. 1, 3.

naj omenim še Breg-Frög,⁵³ iz zahodnega sosedstva pa predvsem Este,⁵⁴ kjer nastopajo v istem časovnem horizontu kakor na Dolenjskem. Celotno gradivo je zbral G. Kossack, ki je prvi pokazal na njih kronološki in kulturnozgodovinski pomen v halštatskih kulturah severno in južno od Alp. V svoji karti razširjenosti je lahko navedel 87 najdišč.⁵⁵ V jugovzhodni halštatski kulturi so važno kronološko merilo, ker so omejeni na knežji horizont tipa Stična—Novo mesto, ki smo ga označili prav s tem, da stoji s svojo konjsko opremo v trakokimerijski tradiciji, kulturno pa pod prvimi italjskimi vplivi.⁵⁶ Našteti primerki razdelilcev z našega ozemlja se med seboj kar precej razlikujejo, ne da bi mogli to razliko za sedaj zadovoljivo tolmačiti. Ne smemo izključiti možnosti, da bomo konjsko opremo trakokimerijskega tipa oz. tradicije našli še tudi v starejših grobovih. Sama na sebi je namreč starejša, le da pride v grobnem kultu po sedanjem pričevanju grobov do izraza šele v horizontu knežjih grobov tipa Stična—Novo mesto, ko doseže halštatska kultura na našem prostoru prvo vidnejšo sociološko diferenciacijo.

Verjetno sodijo h konjski opremi tudi bronasti želblički s široko izbočeno glavico (tab. 2, 3—5) in kolobarjasti obročki (tab. 2, 9—10), funkcija je bila najbrž okrasna. Za želbličke lahko navedemo dobre paralele iz Ljubljane (grobišče SAZU).⁵⁷

Na tem mestu naj še omenimo standardni tip orožja, sekiro in dve sulici, ki sta ležali v grobu. Sekiro in še eno sulico Ložar v zapisniku izrečno omenja, nista se pa ohranili.

Keramika. Keramika iz groba s trinožnikom nam pomembno razširja pogled na keramično strukturo kasnega starohalštatskega obdobja (Ha C 2), ki je bila do sedaj zaradi pomanjkanja grobnih celot dokaj zakrita. Vidi se, da moramo računati s precejšnjo pestrostjo oblik v tem času. To nam kaže že samo keramika v grobu s trinožnikom, še bolj pa, če jo primerjamo z drugo keramiko istočasnih grobov (grob z oklepom, grob 6). V keramiki tega časa se na izredno zanimiv način mešajo oblikovni in ornamentalni elementi starejšega časa z novimi. Med starimi ornamentalnimi motivi naj omenimo predvsem ornament visečih polkrogov na obeh vazah⁵⁸ (tab. 3, 5—6), med modernimi pa rdeče črno barvane pasove estenske vaze (še brez plastičnih reber), ki se sicer ni ohranila, dobro pa je vidna iz fotografije groba in situ.

Na tem mestu pa želimo podrobneje obravnavati le krašenje keramike z aplikacijo kovinskih lističev, ki smo ga ugotovili na velikih posodah (tab. 4), čeprav nismo mogli več ugotoviti njegovih oblik. Tako nas predvsem zanima sama tehnika, njen nastop na našem prostoru in njegovo razširjenje. V samem dolenjskem kulturnem krogu, kamor sodi Novo mesto, ga poznamo še iz Stične (grob z oklepom), Šmarjete, Libne, Magdalenske gore,⁵⁹ v svetolucijski skupini je prav tako poznan,⁶⁰ enako v mejni Go-

⁵³ W. Modrijan, *Carinthia I*, 147, 157, Abb. 11, 5. 7—8.

⁵⁴ Müller-Karpe, *Chronologie Taf. 94 D 10; 102, 12—13.*

⁵⁵ Jhb. RGZM 1, 1953, 158 ss. Karte 3.

⁵⁶ AV 15—16, 1964—65, 34 s (= *Germania* 44, 1966, 26 s).

⁵⁷ Grob 235. Za podatek se lepo zahvaljujem I. Pušu, vodju izkopavanja.

⁵⁸ Ta motiv nastopa posebno pogosto na keramiki starohalštatskega obdobja v Podzemlju in Dragatušu. *Naturhistorisches Museum*, neobjavljeno.

⁵⁹ Ložar, *GMDS* 18, 1937, 73 ss. Pod. 5 (= *Germania* 44, 1966, tab. 7, 1—8) za Stično. Hoernes, *WPZ* 2, 1915, 101 (keramika sedaj ni ohranjena, cfr. Gabrovec

renjski,⁶¹ znamenit je na Bregu,⁶² razmeroma pogost v skupini Klein-Glein-Martijanec,⁶³ v Dalju,⁶⁴ v kalenderberški skupini (Statzendorf-Gemeinlebern po Pitttioniju).⁶⁵ Na zahodu ga dobimo v Istri.⁶⁶ Na območju južnoalpskega ozemlja moram omeniti predvsem Este⁶⁷ in še starejši Canegrate.⁶⁸ V zahodnoalpskem področju je predvsem poznan v švicarskih koliščih⁶⁹ in še bolj proti zahodu v Savojskih Alpah (Lac Bourget).⁷⁰ Italija ga pozna v Bologni (predvsem Benacci-Caprara) in v villanovskih najdiščih Etrurije.⁷¹ Radij raširjenosti sega torej od Zahodnih Alp do Panonije in na jugu do srednje Italije. Izven tega območja poznamo še nekaj primerkov v Skandinaviji, ki so gotovo sekundarnega izvora in so prišli tja iz Zahodnih Alp.⁷²

Pregled južnovzhodnega alpskega tovrstnega ornamenta kaže, da so v tej tehniki pogosto upodobljeni meandroidni motivi. Večkrat pa so lahko na posodo aplicirani tudi bolj komplicirani ornamenti, da celo antropomorfne upodobitve, kakor kaže Breg. Aplikacija takih kovinskih lističev pa se je pogosto izgubila in je kovinska aplikacija ohranjena le še v beli patini. Zaradi tega je ornament pogosto ostal neopažen in v literaturi neomenjen. Po vsej verjetnosti moramo računati s še večjo gostoto, kot jo kažejo najdišča, ki smo jih podali. Prav tako pogosto ostaja neznan, kateri kovini pripadajo aplikacije. Omenjajo se cin, svinec in tudi bron.⁷³ Kronološko mesto tega ornamenta dajejo najdišča, ki smo jih navedli: ornament je v južnovzhod-

AV 13—14, 1962-63, tab. 12—13) za Magdalensko goro. K. Vinski, *Vjesnik Zagreb* 2, 1961, 50 (za Libno).

⁶⁰ Marchesetti, *Boll. Soc. Adr.* 15, 1893, 218 s.

⁶¹ Kranj: S. Gabrovec, 900 let Kranja (1960) 28, tab. 2, 23. *Germania* 44, 1966, Abb. 3, 9.

⁶² Modrijan, *Carinthia I*, 140, 1950, 103 ss. Sem spada vsa skupina B svinčenih figuric po Modrijanu. Poznamo pa tudi geometrični ornament te vrste. Hauser, *MZK* 1889, 71.

⁶³ K. Vinski, *Vjesnik (Zagreb)* 2, 1961, 43 ss. Pri obravnavi ornamenta s cinastimi lističi iz Martijanca prinaša K. Vinski za to ornament izčrpane paralele z literaturo. Iz naše skupine navaja še Sp. Podlože, Klein-Glein (W. Schmid, *PZ* 24, 1933, 235, Abb. 15, 3), Wies (Szombathy, *MAG* 20, 1890, 183, Abb. 100), Wildon (M. Grubinger, *Eiszeit und Urgeschich.* 7, 1930, Abb. 3. 114 ss).

⁶⁴ K. Vinski, l. c. 45 s.

⁶⁵ Dungal-Szombathy, *MPK* 1, 1903, 65, fig. 54—55. Szombathy, l. c. 79 ss. K. Vinski, o. c. 51 s navaja še vrsto najdišč iz Gradiščanske in zah. Madžarske.

⁶⁶ Glej Vinski o. c. 49, op. 45.

⁶⁷ Stjernquist, *Medd. f. Lunds Univ. Hist. Museum* 1958, 136 ss.

⁶⁸ Rittatore, *Sibirium* 1, 1953-54, 28. 36. fig. 6. Tav. 12.

⁶⁹ Gessner, *Die geometrische Ornamentik des spätkbronzezeitlichen Pfahlbaukreises der Schweiz* (s. a.) 22 ss. V op. 106 seznam koliščarskih švicarskih postojank s to ornamentacijo. Za Baden: Kimmig, *Urnenfelderkultur in Baden (Röm-Germ. Forsch.* 14, 1940) 36, op. 6. Stjernquist, o. c. 112 ss.

⁷⁰ Stjernquist, o. c. 120 ss.

⁷¹ Stjernquist, o. c. 127 ss.

⁷² Castiglione, *Rivista arch. Como* 138, 156, 29 ss. Tav. 7 daje karto razprostranjenosti, vendar brez jugovzhodnoalpskih primerkov. Najboljše je zbrala gradivo in obravnavala celotno problematiko B. Stjernquist v citiranem delu. Sedaj tudi v *Civiltà del ferro* (1960) 431 ss.

⁷³ Svinčene so predvsem figuralne aplikacije v Bregu (Frög), po Marchesettiju tudi v Mostu na Soči (Sv. Luciji). Analize običajno niso izvedene, tako da se je pogosto težko odločiti med cinom in svinčcem. Svinčene aplikacije igrajo večjo vlogo na našem ozemlju, kjer nastopa svinec pogostejše tudi pri drugih okrasnih predmetih.

nem alpskem prostoru starohalštatski, na podlagi slovenskih primerkov pogostejši v Ha C 2, dobi se pa že tudi prej (npr. skodelica iz Kranja) in seveda tudi v mlajšem halštatskem obdobju.⁷⁴ Pač pa v našem prostoru še ne poznamo žarnogrobiščnih primerkov.

Starejša je ornamentalna tehnika v zahodnoalpski skupini kulture žarnih grobišč, kjer nastopa v zelo pisanih variantah. Vložena je lahko cinasta žica kakor tudi zelo široki cinasti lističi v najrazličnejših motivih, zelo pogost je tudi tu meander. Nekateri dobro ohranjeni kosi iz švicarskih kolišč nam lahko posredujejo tudi tehnično izvedbo tega ornamentiranja: pogosto je bil ornament vrisan že v mehko glino, lističi sami pa so bili prilepljeni šele pozneje na že žgano glino s posebnim lepilom, ker pri nizki topljivosti cina posode sicer ne bi mogli še enkrat žgati.⁷⁵ Zaradi boljše lepljivosti kovinskih lističev imamo pod njimi pogosto v glino vdolbljene majhne jamice, prav isto tehniko dobro poznamo tudi pri nas tako v Stični kot pri Mostu na Soči (Sv. Luciji)⁷⁶ in seveda nima nobenega ornamentalnega pomena. Datacija švicarske koliščarske keramike, kjer je ta ornamentalna tehnika znana, je Ha B, po obliki ornamenta bi nekateri kosi lahko bili še starejši (Ha A). To pa so za sedaj tudi najstarejši zanesljivi primerki ornamenta te vrste. Običajno žele videti raziskovalci tega ornamenta v Zahodnih Alpah tudi izvor krašenja, pri tem se poudarja zveza s Cortaillođ kulturo, ki pozna po motiviki podoben ornament, ki je nanesen na keramiko z neke vrste inkrustacijo.⁷⁷ Ta povezava ni najbolj prepričljiva.⁷⁸ V primerjavi z našim prostorom je prav tako starejše krašenje v tej tehniki v Italiji, kjer nastopa v prvi in drugi stopnji Bologne po Müller-Karpeju. Po današnjem poznanju je torej tehnika krašenja s kovinskimi lističi pri nas najmlajša. Vendar bi bilo zaradi tega preuranjeno in neupravičeno izvajati ornament te vrste pri nas iz zahodnoalpskega kroga. Odvisnost jugovzhodnega halštatskega prostora od zahodnoalpskega kroga ni sicer v ničemer izpričana in tudi ni verjetna. Prej bi prišla v poštev odvisnost od Italije, vendar so tudi tu koneksi še zelo nejasni in celo sam ornamentalni motiv, ki nastopa v tej tehniki najpogostejše, meander, kaže v obeh prostorih različno obliko.⁷⁹

Dvom postane še večji, če si pokličemo v spomin, da je bila intarzija s cinom, kakor vemo že iz Homerja,⁸⁰ znana tudi v Grčiji. Tako ne bi bilo izključeno, da je tudi nastanek te ornamentalne tehnike skrit nekje v podonavskem prostoru, kakor je mislil Merhart očitno za sam motiv meandra.⁸¹ Za to misel govori tudi pogostnost tega krašenja prav v skupinah, za

⁷⁴ Tako bronaste aplikacije na keramiki v Stični, gom. I, gr. 114 (izkop. Narodnega muzeja), neobj. Mlajše so očitno tudi aplikacije na Magdalenski gori, glej op. 59.

⁷⁵ Opis pri Gessner, o. c. 23 s in Stjernquist o. c. 152 s.

⁷⁶ Ložar, GMDS 18, 1937, 13 ss, pod. 5. Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, Tav. 7, 4. 10.

⁷⁷ Castiglione o. c. 30 s.

⁷⁸ Obe vrsti ornamenta sta prerazlični, poleg tega tudi kronološko predaleč vsaka sebi. Bronastodobni primerki s tem okrasom (Gessner, o. c. 24) so nezanesljivi.

⁷⁹ Glej sedaj Himmelmann-Wildschütz, Der Mäander auf geometrischen Gefässen. Marburger Winckelmann-Programm 1962, 10 ss.

⁸⁰ Il. 23, 503. 561.

⁸¹ Merhart, Festschrift d. RGZM Mainz 2, 1952, 7 ss.

katere je poznana močna povezava s predhodno kulturo žarnih grobišč. Primer sam ne bi bil osamljen, vendar je v našem primeru še nedokazan in zaradi tega problematičen, to še toliko bolj, ker dobiva Merhartovo pojmovanje izhodišča žarnogrobiščnega materialnega zaklada v najnovejšem času že pomembne modifikacije.⁸²

Kronologija in zaključek

Grob s trinožnikom lahko že na podlagi dosedanje analize lepo uvrstimo v horizont knežjih grobov tipa Stična-Novo mesto, kot smo ga že definirali.⁸³ Vse elemente tega horizonta imamo v našem grobu: konjsko opremo trako-kimerijske tradicije, italske vplive, ki segajo v čas in krog italskega orientalizirajočega stila. Tomba del Duce iz Vetulonije, grob, ki je dal hkrati z Bologno, Arsenale-Militare najbližjo paralelo za novomeški trinožnik, je prav predstavnik italskega zaledja, iz katerega smo že izpeljali italske vplive tega časovnega horizonta⁸⁴ in za katere smo rekli, da so prvi italski vplivi, ki prihajajo v jugovzhodnoalpsko halštatsko kulturo. Pravkar imenovani grob smo že imenovali pri paralelah za ornament novomeške čelade⁸⁵, ki je ležala v grobu skupaj z oklepom. Situla kaže na žarnogrobiščno tradicijo, vendar že pretopljeno v halštatsko podobo. Iгла z jantarjevo oblogo je v tej podobi za sedaj še zelo enkratna, kot tip igle pa dobro zastopa standardno halštatsko iglo, ki je posebej značilna za estensko-svetolucijski prostor in ne toliko za dolenskega. Tudi keramika kaže tipično podobo tega horizonta: na eni strani imamo ornament, ki ima korenine nedvomno v starejši predhodni stopnji domačega prostora (tako tab. 3, 5—6), na drugi strani pa ornament s cinastimi lističi, ki se v času našega horizonta na novo uveljavlja pod vplivi, ki jih še nismo mogli povsem jasno opredeliti. Samo na fotografiji ohranjena podoba estenske vaze z grafitiranimi pasovi brez plastičnih reber kaže na vpliv estenske kulture, in sicer kronološko jasno določene II c oz. že prehodne stopnje II-III, kot ju je opredelil Frey⁸⁶ in ki obsegata čas druge polovice 7. stol. in čas okoli 600. S tem je naš časovni horizont tipa Stična-Novo mesto razširjen z važnim novim grobom, ki v celoti potrjuje že dano kronološko in kulturnozgodovinsko definicijo tega horizonta. Grob s trinožnikom sega v starejši del tega horizonta, v tisti del, v katerem je trako-kimerijska tradicija v konjski opremi še živa,⁸⁷ torej v čas, ki ga lahko izrazimo v Reinecke-Kossackovi shemi tudi z Ha C 2.

V naši gomili sodi v isti čas še grob 6 (tab. 8). Dokaz za to je keramika: obe skodelici s poševno nažlebljenim ustjem (tab. 8, 6-7) imamo tudi v grobu z oklepom, mala skodelica (tab. 8, 4) je po obliki in izdelavi podobna posodici iz groba 72, gom. I⁸⁸ v Stični. Tudi vazi v črni glini (tab. 8, 2, 5)

⁸² Cfr. Müller-Karpe, *Germania* 40, 1962, 255 ss. *Germania* 41, 1963, 9 ss. *Jhb. DAI* 77, 1962 (1963) 59 ss.

⁸³ Situla 1, 1960, 49 ss. AV 15—16, 1964-65, 34 s. *Germania* 44, 1966, 15 ss.

⁸⁴ AV 15-16, 1964-65, 34 ss.

⁸⁵ Situla 1, 1960, 45.

⁸⁶ Fogolari-Frey, *St. Etr.* 33, 1965, 241 s.

⁸⁷ Pozneje do nastopa skitskih vplivov sploh nimamo konjske opreme oz. nastopi že nova, kot jo kaže grob z Libne (Knez, Škaler, AV 19, 1963, 250 ss), ki jo je kulturnohistorično potrebno še opredeliti.

⁸⁸ AV 15-16, 1964-65, tab. 7, 3 (= *Germania* 44, 1966, Abb. 9, 3).

dobro kažeta starohalštatske poteze. Zapestnica (tab. 8, 3) je v tej obliki v stiški gomili I stalno povezana s čolničasto fibulo.⁸⁹

Nekaj mlajši je grob 3. Mala skodelica (tab. 6, 4) sodi v vrsto že omejnene keramike iz groba 6 (tab. 8, 4) in njen krog, rdeča keramika z grafitiranimi pasovi (tab. 6, 1—3) nastopa v stiški gomili I vedno že s kačastimi fibulami in bi jo lahko dobro opredelili v Ha D 1 stopnjo, torej v mladohalštatski horizont pred nastopom certoške fibule. Še nekoliko mlajši je grob 5 (tab. 7, 9—11), opredelimo ga lahko po keramiki,⁹⁰ ki kaže na mladohalštatsko obdobje (Ha D 1-2). Najmlajši grob je grob 4, ki ga opredeljujejo samostrelna certoška fibula in tipično mlade zapestnice v horizont negovske čelade in razvite certoške fibule (Ha D 3). Tudi vse posamezne in raztresene najdbe lahko dobro porazdelimo v tako opredeljeno časovno obdobje gomile. Prav tako Staretovo zaščitno izkopavanje, ki je dalo predvsem gradivo iz mlajšega halštatskega obdobja.

Novomeška gomila z oklepom in trinožnikom sodi torej v tipično družinsko-rodovno gomilo dolenjskega kroga. Sodeč po gotovo nepopolno izkopanem gradivu ima svoj začetek in poudarek v starejšem haštat (Ha C 2, horizont Stična—Novo mesto) in obsega ves mlajši halštat. Začetek lahko dobro opredelimo tudi absolutno (7. stol.), konec pa manj, gradivo samo ne pomaga prek standardne oznake 5. stol. Pač pa bo celotni kompleks Kandije, kjer imamo obširno gomilno grobišče in vmes latensko plano nekropolo, ki ga sedaj uspešno raziskuje Dolenjski muzej pod vodstvom T. Kneza, lahko prinesel več jasnosti v trajanje slovenskega mlajšega halštatskega obdobja in v podobo njegovega srečanja z latenskim. Opravičeno smemo namreč v Kandiji, na prostoru naše gomile, pričakovati sklenjeno nekropolo od starejšega halštatskega obdobja pa vse do najmlajše latenske stopnje.

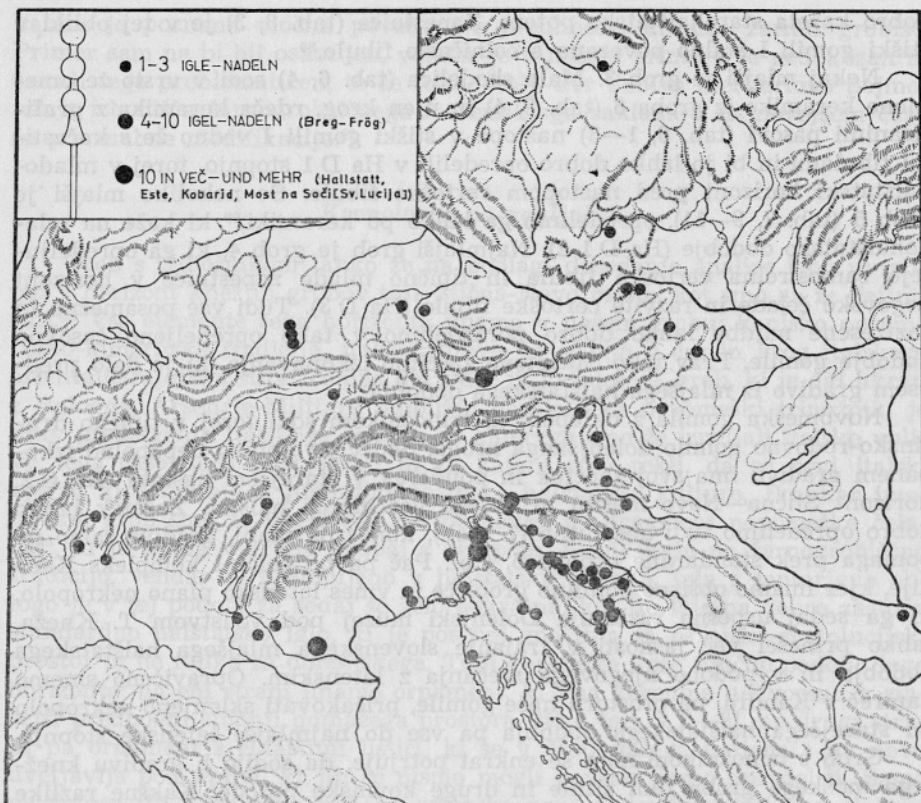
Grob s trinožnikom nam še enkrat potrjuje, da sodijo h gradivu knežjega moškega groba tudi situle in druge kovinske posode. Kakšne razlike v družbenem in osebnem položaju pa lahko vidimo v obeh osebnostih iz iste družine oz. rodu, ki sta bili skoraj istočasno pokopani enkrat z bojno opremo, drugič s situlo in trinožnikom, nam vsekakor ostaja nejasno. Nam se je zdelo vsekakor bolj v skladu z osebnostjo profesorja Klemenca, da bi mu napili za njegovo sedemdesetletnico s čistim vinom, ki bi se ga držal duh starih obrednih posod. Sedaj pa ga lahko samo še zlijemo na njegov grob, *pio animo in memoriam animae piae*.

RAZPROSTRANJENOST VEČGLAVIH IGEL S STOŽČASTIM ZAKLJUČKOM VERBREITUNG DER MEHRKNOPFNADELN MIT FALTENWEHR

1. Brezje. K. Kromer, Brezje (AKS 2, 1959) tab. 18, 2.
2. Dragatuš. Spitzer, Dragatusch (1956) Taf. 15, 3. (Tipkopis. dis.).
3. Dobrnič. Narodni muzej, Ljubljana.
4. Ig pri Ljubljani. Narodni muzej, Ljubljana.
5. Kobarid. Omenja Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, 263.
6. Kranj. Gabrovec, 900 let Kranja (1960) tab. 4, 10.
7. Križna gora pri Ložu. M. Urleb, Inv. Arch. Y 106, 5.
8. Ljubljana, dvorišče SAZU, gr. 226 (neobjavljeno, izkop. I. Puš).
9. Magdalenska gora. Jacobsthal, Greek Pins (1956) fig. 578.
10. Velike Malence pri Brežicah. V. Stare, AV 11-12, 1960-61, tab. 10, 1.

⁸⁹ Tako grob 167 in 87, neobjavljeno.

⁹⁰ Za posodo tab. 6, 6 glej Volčje njive grob. 10: AV 7, 1956, 107, tab. 11, 1,

Karta 1. Razprostranjenost večglavih igel s stožčastim zaključkom

Karte 1. Verbreitung der Mehrkopfnadeln mit Faltenwehr

11. Mengeš. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1965, tab. 3, 1.
12. Novo mesto (var.). AV 19, 1968, tab. 3, 1.
13. Orle pri Ljubljani. V. Stare, Varstvo spomenikov 9, 1962-64, tab. 3, 14.
14. Otok pri Podzemlju. Pokrajinski muzej, Maribor.
15. Pivola pri Mariboru. Pokrajinski muzej, Maribor.
16. Podzemelj. Narodni muzej, Ljubljana.
17. Rifnik pri Celju. Bolta, AV 7, 1956, 282, tab. 11, 147.
18. Slepšek pri Mokronogu. Narodni muzej, Ljubljana.
19. Stična. Ložar, Glasnik Ljubljana 18, 1937, 75, sl. 2, 2. Gabrovec, AV 15-16, 1964-65, tab. 3, 3 (= Germania 44, 1966, 11 Abb. 5, 3).
20. Most na Soči (Sv. Lucija). Marchesetti, Boll. Soc. Adr. 15, 1893, tab. 22 in 23.
21. Šmarjeta. Narodni muzej, Ljubljana.
22. Smihel. Narodni muzej, Ljubljana.
23. Vinica. Omenja Treasures of Carniola (1934) 48.
24. Dalj. Z. in K. Vinski, Arh. radovi i raspr. 2, 1962, tab. 7, 82.
25. Donja dolina. WMBH 9, 1904, Taf. 37, 1.
26. Picugi (Pizzughi). Amoroso, Atti e Mem. Soc. Istr. 5, 1889 ss. Tav. 7, 9.
27. Frög. Modrijan, Carinthia I, 147, 1957, Abb. 2, 4-7.
28. Graz. W. Modrijan, Frühes Graz (1968) Taf. 7, 1; 8, 3.
29. Leibnitz. Joanneum. Neobjavljeno.

30. Leoben-Hinterberg. Modrijan, Schild v. Steier 11, 1963, 12, Abb. 10.
 31. Wies. Szombathy, MAGW 15, 1895, Taf. 6, 11. Pittioni, Urgeschichte (1951) 613. Abb. 433.
 32. Feichtenboden-Fischau. MAGW 54, 1924, 163 ss. Abb. 5, 738.
 33. Gemeinlebarn. Szombathy, Präh. Flachgräber (1929) 59, Taf. 24, 9.
 34. Maiersch (Horn). Berg, Das Flachgräberfeld der Hallstattkultur von Maiersch. Veröf. d. öst. Arbeitsgem. 4 (1962) Taf. 26, 6; 42, 17; 47, 5.
 35. Schandorf bei Rechnitz. MAGW 67, 1937, 93 ss. Abb. 7.
 36. Statzendorf (St. Pölten). Jhb Zentr. Komm. 2, 1904, 58, Abb. 63 b.
 37. Sopron-Oedenburg. MAG 21, 1891, 181.
 38. Hallstatt. Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt (1959) passim.
 39. Gilgenberg-Gansfuss. Kossack, Südbayern (1959) 288.
 40. Mechel. WPZ 14, 1927, 93, Abb. 7, 1. 2.
 41. Melaun. WPZ 14, 1927, 93, Abb. 7, 14. 15.
 42. Wögrl. Lucke, Germania 22, 1933, Taf. 30, 11.
 43. Cerinasca d'Arbedo. Ulrich, Die Gräberfelder in der Umgebung von Belinzona (1914) Taf. 15, 5.
 44. Pfaten-Vadena. Mon. Ant. 38, 1940, 338, Abb. 19 d; 414, Abb. 94 b.
 45. Castello Valtravaglia (Como). R. MacIver, Iron Age in Italy (1927) pl. 18, 8.
 46. Ca' Morta. Mus. Como.
 47. Cologna Veneta (Verona). BPI 23, 1897, 138 Abb. 5.
 48. Oppeano (Verona). Montelius, Civ. prim. pl. 49, 4.
 49. Peschiera. Kossack, Südbayern (1959) 288.
 50. Este. Müller-Karpe, Chronologie (1959) Taf. 101 B, 1—3; 102, 3. Fogolari-Frey, St. Etr. 33, 1965, fig. 3, 11; 5, 17; 6, 2; 9, 8; 11, 3—4.
 51. Bagnarola di Sesto al Raghena. Anelli, Bronzi preromani del Friuli. Atti d. Accad. d. Sc. Lett. e Arti di Udine. Ser. 6, 13, 1954-57 (1957) tav. 6, 6.
 52. Agro Concordiense. Anelli, o. c. tav. 9, 1.
 53. Socchievo. Anelli, o. c. tav. 17, 2.
 54. S. Pietro al Natisone. Pigorini, BPI 6, 1880, 131.
 55. Redipuglia. Marchesetti, Castellieri (1903) tav. 17, 6.
 56. Emmerting-Bruck, Kossack, Südbayern (1959) Taf. 119, 43.
 57. Rigsee (Weilheim). Kossack, o. c. 111, 19.
 58. Willenbach (Weilheim). Kossack, o. c. 98, 11.
 59. Bruchmühl (Rosenheim). Muzej Mainz.

Marchesetti, Boll, Soc. Adr. 15, 1893, 364 navaja med najdišči igel z več glaviciami tudi Medeo, Sentviško goro, Sveto pri Komnu, Beram, ki jih nismo mogli kontrolirati. Za prvi dve najdišči, ki sodita v svetolucijski krog, lahko to iglo zanesljivo sponiramo, prav tako tudi za Sveto pri Komnu. Težje se je odločiti za istrska najdišča, kjer že igla iz Picuga, ki smo jo vzeli v listo, ni čisti tip.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Dreifussgrab aus Novo mesto

Im selben Grabhügel, aus dem wir schon das Panzergrab kennen,¹ wurden noch andere Gräber gefunden, unter welchen das bedeutendste das Dreifussgrab ist. Im Skelettgrab waren ausser dem Dreifuss (Taf. 1, Abb. 2) noch eine Situla (Taf. 2, 1, Abb. 3—4), das Fragment eines bronzenen Siebes (Taf. 2, 2), Ringfussknöpfe aus Bronze (Taf. 2, 6—8), Fragmente eines eisernen Zaumzeugs ((Taf. 3, 4), 3 Bronzestifte mit breitem Köpfchen (Taf. 3, 2—5), 2 kleine scheibenförmige Reifen (Taf. 2, 9—10), eine Bronzenadel mit Bernsteinbesatz (Taf. 3, 1), ein fragmentiertes Messer aus Eisen (Taf. 3, 2), 2 Lanzen sowie eine Tüllenaxt aus Eisen, — erhalten sind nur Fragmente einer Lanze (Taf. 3, 3) — und Keramik (Taf. 3.

5—6; 4, 1—2; 5, 1—4). Auf der Keramik (Taf. 4, 2) sind Spuren von Verzierung mit Zinnblättchen erhalten. Die übrigen Funde, die wir in Grabeinheiten vereinigen können (Grab 3—6), zeigen die Tafeln: 6; 7, 1—8; und 8. Das restliche Material müssen wir als sporadisch behandeln.

Der Dreifuss hat seine besten Parallelen in Vetulonia, Tomba del Duce,¹³ und in Bologna (Arsenale Militare, tomba 20).¹⁴ Beide Parallelen deuten auch gut auf die absolute Zeit des Grabes in Novo mesto hin, die Mitte und 2. Hälfte des 7. Jh. v. u. Z. Auch die Situla weist nach ihrer technischen Ausführung (Bodenschale) noch die Merkmale der Situlen aus der älteren Hallstattzeit im südöstlichen Alpenraum auf. Das Sieb müssen wir formal und chronologisch mit den Beispielen aus Este³² erklären.

Die Nadel mit Bernsteinbesatz ist verhältnismässig selten (cfr. noch Frög³⁵ und Este³⁶). Ähnlich kennen wir den Bernsteinbesatz (wie auch anderen) bei Fibeln.^{38—39} Im weiteren Sinn ist jedoch diese Nadel gewiss nur eine Variante der Mehrkopfnadeln mit Faltenwehr, deren Verbreitungskarte und Fundortverzeichnis wir hier bringen (Karte 1). Für diese Nadeln sind charakteristisch die mehr oder weniger scheibenförmig-kugeligen Glieder, in der Regel drei, unter denen auch diskusförmige vorkommen können, das untere ist aber mehr oder weniger ausgeprägt kegelförmig. In unmittelbarer Verbindung mit solchen Nadeln stehen die Nadeln ohne Faltenwehr, die meistens etwas älter sind, bzw. in einer teilweise gewandelten Form einen besonderen westbalkanischen Kulturkreis vertreten können.⁴³ Die Grabeinheiten in Este sind in relativ chronologischer Aussage klar und zeigen gut die Reihenfolge: Kegelpkopfnadeln, Mehrkopfnadeln ohne Faltenwehr, Mehrkopfnadeln mit Faltenwehr. In der späteren Entwicklungsstufe erhält diese Nadel schon nahezu barock aufgegliederte Formen. Auch der Bernsteinbesatz gehört schon in die jüngere Periode derartiger Nadeln. Alle beschriebenen Entwicklungsstufen kann man durch die Grabeinheiten recht gut datieren. Ausser Este bestätigen uns die erwähnte chronologische Auffassung auch andere Fundorte.⁴⁴ In ihrer klassischen Form ist die Mehrkopfnadel ein guter Vertreter der Ha C Stufe, wie sie schon Reinecke definiert hat. In den späteren mehr aufgegliederten Formen ist sie noch durchwegs üblich im jüngeren Zeitabschnitt der Ha C (Panzergrabhorizont Stična—Novo mesto) und kann mit einigen Beispielen auch noch in die jüngere Hallstattzeit reichen.⁴⁷ Dies ist aber natürlich schon eher ein Ausnahmefall; im wesentlichen können wir sie als einen der führenden Typen der älteren Hallstattzeit ansehen.

Unsere Verbreitungskarte zeigt uns aber auch ihre Heimat. Ihr Zentrum ist unzweifelhaft im Este — Sv. Lucija — Kreis zu suchen. Hier ihre Verwendung weitaus am häufigsten und beträgt mehrere zehn Exemplare. Nach der Menge gesellt sich ihm Hallstatt selbst bei. Zahlreich ist sie auch noch in Frög, was wegen der engen Verbindung Frögs mit Sv. Lucija (Most na Soči) leicht zu verstehen ist. Im Unterkrainer Kreis, zu dem Novo mesto gehört, spielt sie eine weit geringere Rolle. Da ist die Verbreitungskarte trügerisch. In den Unterkrainer Fundorten kommt sie nämlich trotz der grossen Anzahl der Gräber aus der älteren Hallstattzeit kaum wo in mehr als einem Exemplar vor. Aus dem Este—Sv. Lucija—Raum verbreitet sie sich verhältnismässig stark in die Alpengebiete, häufig ist sie auch noch im ostalpinen und im mittleren Donauraum, wo sich die Urnenfeldertradition in der Hallstattzeit stärker erhielt: in der Gruppe Kleinglein—Martijanec, Dalj, Kalenderberg (Gemeinlebarn—Statzendorf nach Pittioni). Auf dem Balkan und im westbalkanischen Gebiet ist sie in ihrer klassischen

Form fast unbekannt. Dagegen ist im japodischen Gebiet eine ähnliche Nadel in lokaler Variante ausserordentlich häufig.⁴³

Das Pferdegeschirr wahrt die thrako-kimmerische Tradition und ist im Fürstengrabenhorizont des Types Stična—Novo mesto (Ha C 2) üblich.^{48—56} Die Keramik erweitert uns bedeutsam den Einblick in ihre Struktur der Spätphase der älteren Hallstattzeit; auf der Vase auf Taf. 4, 2 ist der Schmuck von Zinnblättchen noch erhalten, dessen Platz im südostalpinen Hallstattkreis im slowenischen Text in Kürze umrissen wird.^{59—62}

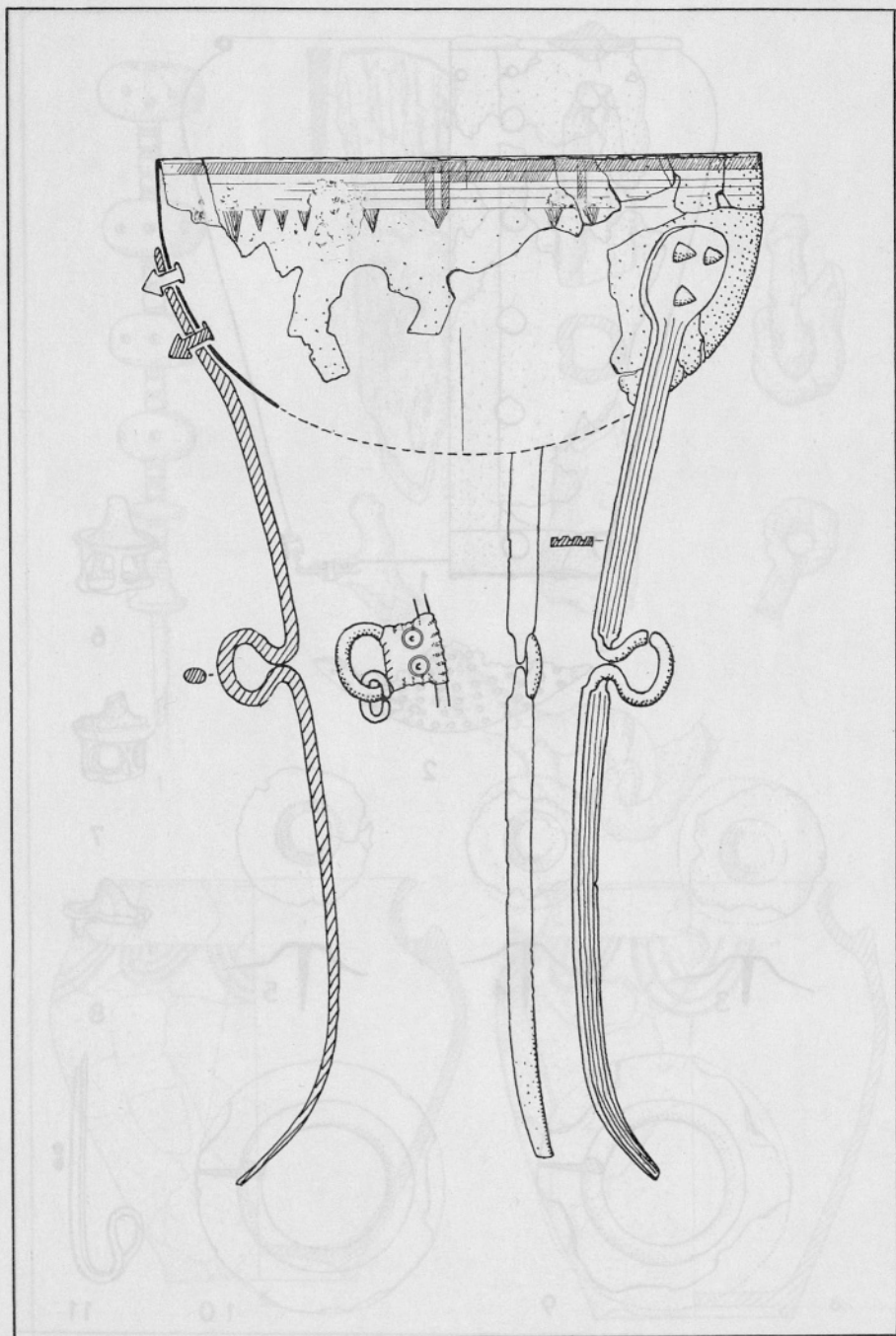
Das Dreifussgrab aus Novo mesto können wir gut in den Horizont der Fürstengräber des Types Stična—Novo mesto⁶³ einordnen. In unserem Grab finden sich alle Elemente dieses Horizonts: das Pferdegeschirr nach thrako-kimmerischer Überlieferung und italische Einflüsse, die in Zeit und Kreis des italischen orientalisierenden Stils reichen. Die Tomba del Duce aus Vetulonia, das Grab, das zusammen mit dem Grab 20 aus Bologna, Arsenale-Militare, den ähnlichsten Dreifuss geliefert hat, ist so recht ein Vertreter des italischen Ursprungslandes, von wo wir schon die italischen Einflüsse dieses Zeithorizonts⁶⁴ abgeleitet haben und von denen wir gesagt haben, sie seien die ersten italischen Einflüsse, die in die südostalpine Hallstattkultur gelangten. Das eben erwähnte Grab führten wir schon bei den Parallelen für das Ornament des Helms⁶⁵ von Novo mesto an, der mit dem Panzer vergesellschaftet war. Die Situla weist auf die Urnenfeldertradition hin, doch schon im hallstädtischen Sinn umgestaltet. Die Nadel mit Bernsteinbesatz ist in diesem Kreis einstweilen noch selten, als Nadeltyp aber vertritt sie gut die Standardnadel dieser Zeit, die besonders kennzeichnend für den Este — Sv. Lucija — Raum ist, nicht so sehr jedoch für Unterkrain (Dolenjsko). Auch die Keramik zeigt den typischen Aspekt dieses Horizonts: einerseits haben wir ein Ornament, das in der älteren vorhergehenden Stufe des heimatlichen Raums wurzelt (so Taf. 3, 5—6), andererseits aber das Ornament mit den Zinnblättchen, das sich zur Zeit unseres Horizonts unter Einflüssen, die wir nicht ganz klar bestimmen konnten, als etwas Neues geltend macht. Nur die auf der Dokumentationsphotographie aus der Zeit der Ausgrabung bezeugte Este-Vase mit graphitierten Zonen ohne plastische Rippen (wie Fogolari-Frey, St. Etr. 33, 1965, Fig. 11, 23), weist auf die Einwirkung der Este-Kultur hin, und zwar der chronologisch klar bestimmten II c- bzw. II-III-Stufe, wie sie Frey⁶⁶ eingeteilt hat und welche den Zeitabschnitt am Ende des 7. Jh. bzw. noch die Zeit um 600 umfaßt. Dadurch wird der Zeithorizont des Typs Stična—Novo mesto durch ein wichtiges neues Grab erweitert, das die bereits gegebene chronologische und kulturhistorische Definition dieses Horizonts in Gänze bestätigt. Das Dreifussgrab reicht in den älteren Teil dieses Horizonts, in jenen Teil, in dem die thrako-kimmerische Tradition im Pferdegeschirr noch lebendig ist,⁶⁷ also in die Zeit, die wir im Reinecke—Kossack—Schema mit Ha C 2 bezeichnen können.

In unserem Grabhügel gehört in dieselbe Zeit noch Grab 6 (Taf. 8). Den Beweis dafür erbringt die Keramik: beide Schälchen mit facettiertem Mundsaum (Taf. 8, 6—7) haben wir auch im Panzergrab, und das kleine Schälchen (Taf. 8, 4) ähnelt nach Form und Machart dem Gefässchen aus Grab 72, Grabhügel I, in Stična.⁶⁸ Auch die zwei Vasen aus schwarzem Ton (Taf. 8, 2, 5) haben ausgeprägte Züge der älteren Hallstattzeit. Der Armring (Taf. 8, 3) ist in dieser Form in Grabhügel I in Stična ständig mit der Kahnfibel⁶⁹ vergesellschaftet.

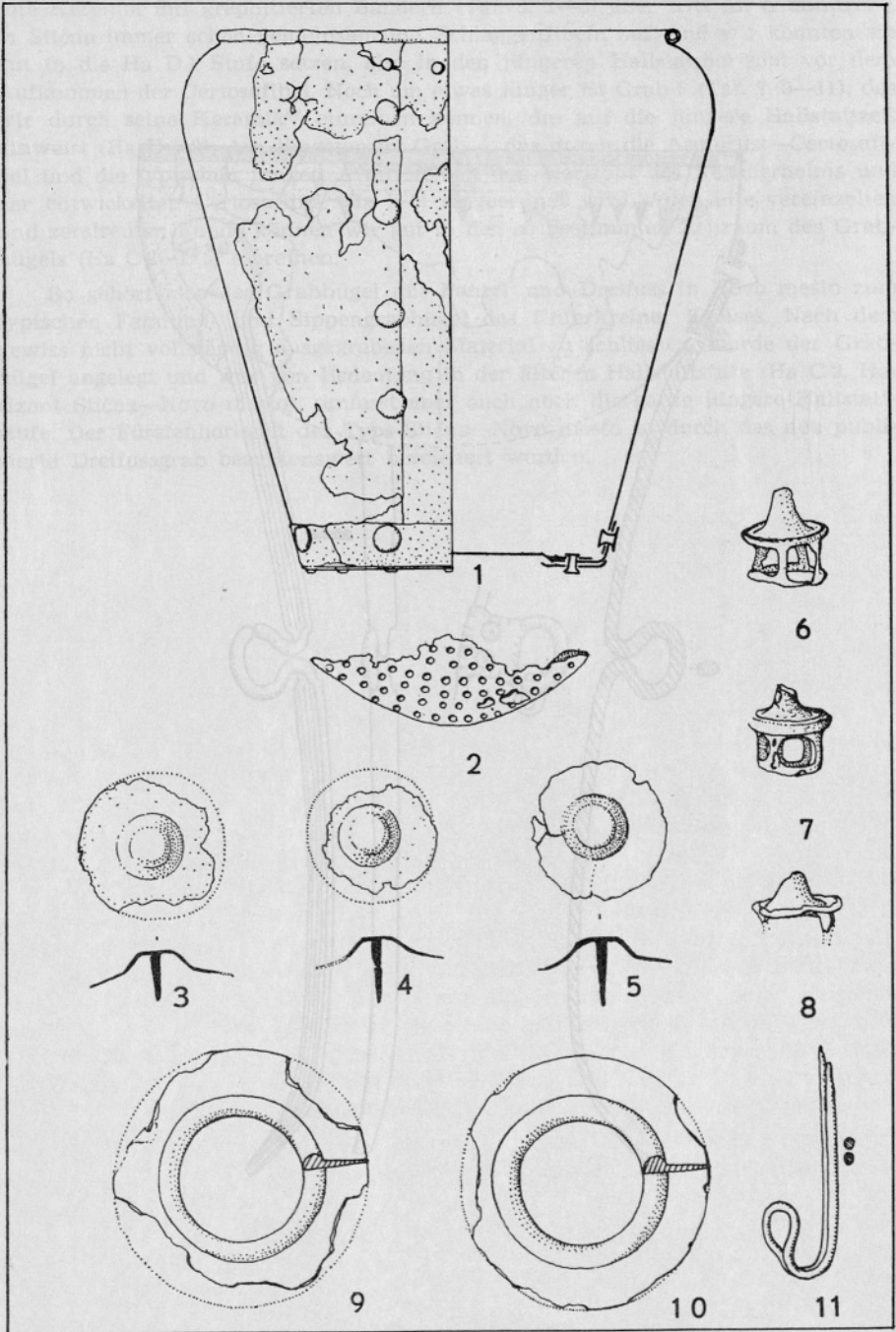
Etwas jünger ist Grab 3. Das kleine Schälchen (Taf. 6, 4) gehört zur Gattung der schon erwähnten Keramik aus Grab 6 (Taf. 8, 4) und ihrem Kreis, die

rote Keramik mit graphitierten Bändern (Taf. 6, 1—3) aber tritt im Grabhügel I in Stična immer schon gemeinsam mit Schlangenfibeln auf, und wir könnten sie gut in die Ha D 1 Stufe setzen, also in den jüngeren Hallstatthorizont vor dem Aufkommen der Certosafibel. Noch um etwas jünger ist Grab 5 (Taf. 7, 9—11), das wir durch seine Keramik⁹⁶ einreihen können, die auf die jüngere Hallstattzeit hinweist (Ha D 1-2). Am jüngsten ist Grab 4, das durch die Armbrust—Certosafibel und die typischen jungen Armreifen in den Horizont des Negauerhelms und der entwickelten Certosafibel (Ha D 3) eingeordnet wird. Auch alle vereinzelt und zerstreuten Funde können wir gut in den so bestimmten Zeitraum des Grabhügels (Ha C 2—D 3) einreihen.

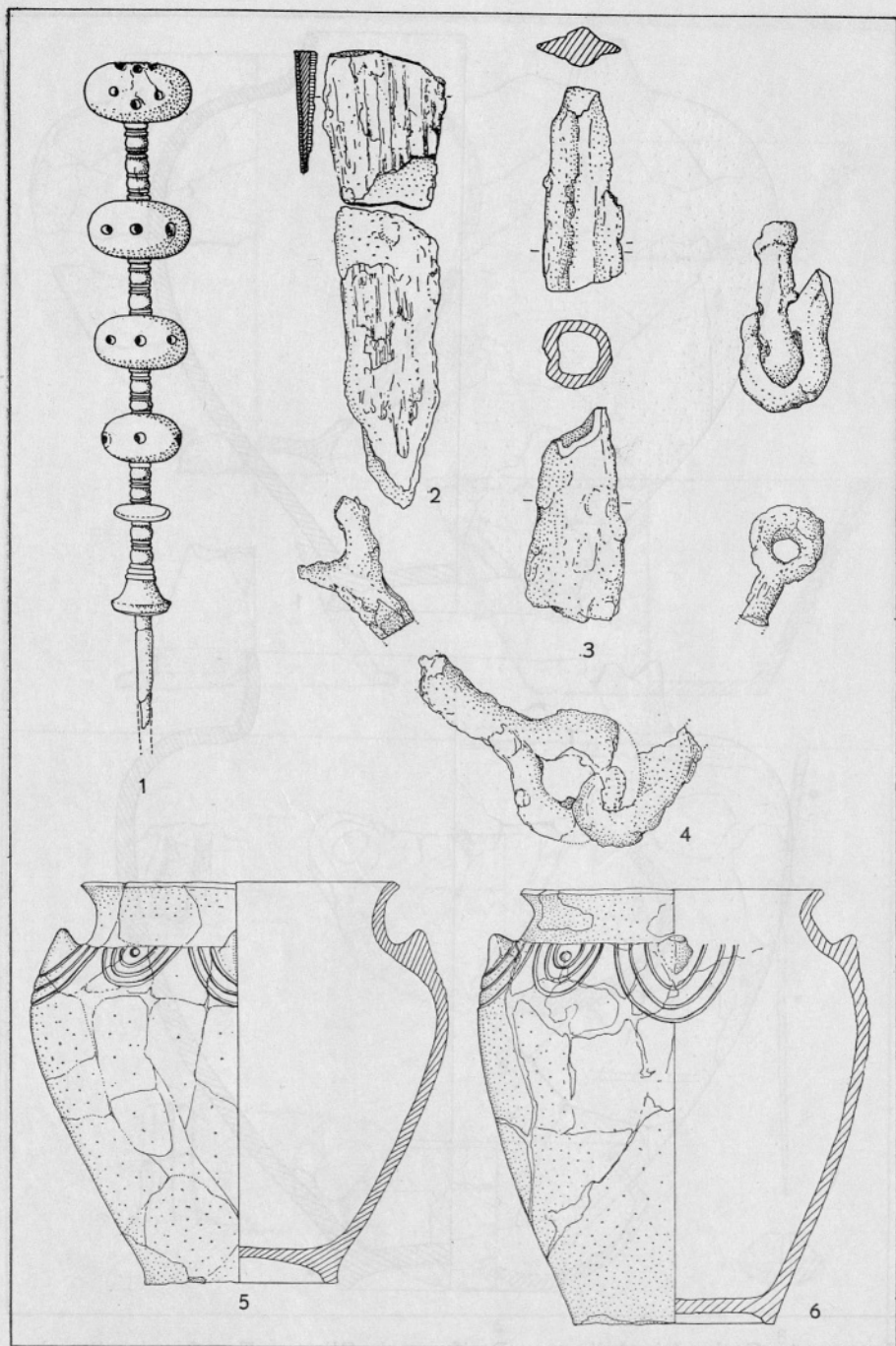
So gehört also der Grabhügel mit Panzer und Dreifuss in Novo mesto zum typischen Familien- und Sippengrabhügel des Unterkreiner Kreises. Nach dem gewiss nicht vollständig ausgegrabenen Material zu schliessen, wurde der Grabhügel angelegt und war von Bedeutung in der älteren Hallstattstufe (Ha C 2, Horizont Stična—Novo mesto), umfasst aber auch noch die ganze jüngere Hallstattstufe. Der Fürstenhorizont des Typs Stična—Novo mesto ist durch das neu publizierte Dreifussgrab beachtenswert bereichert worden.

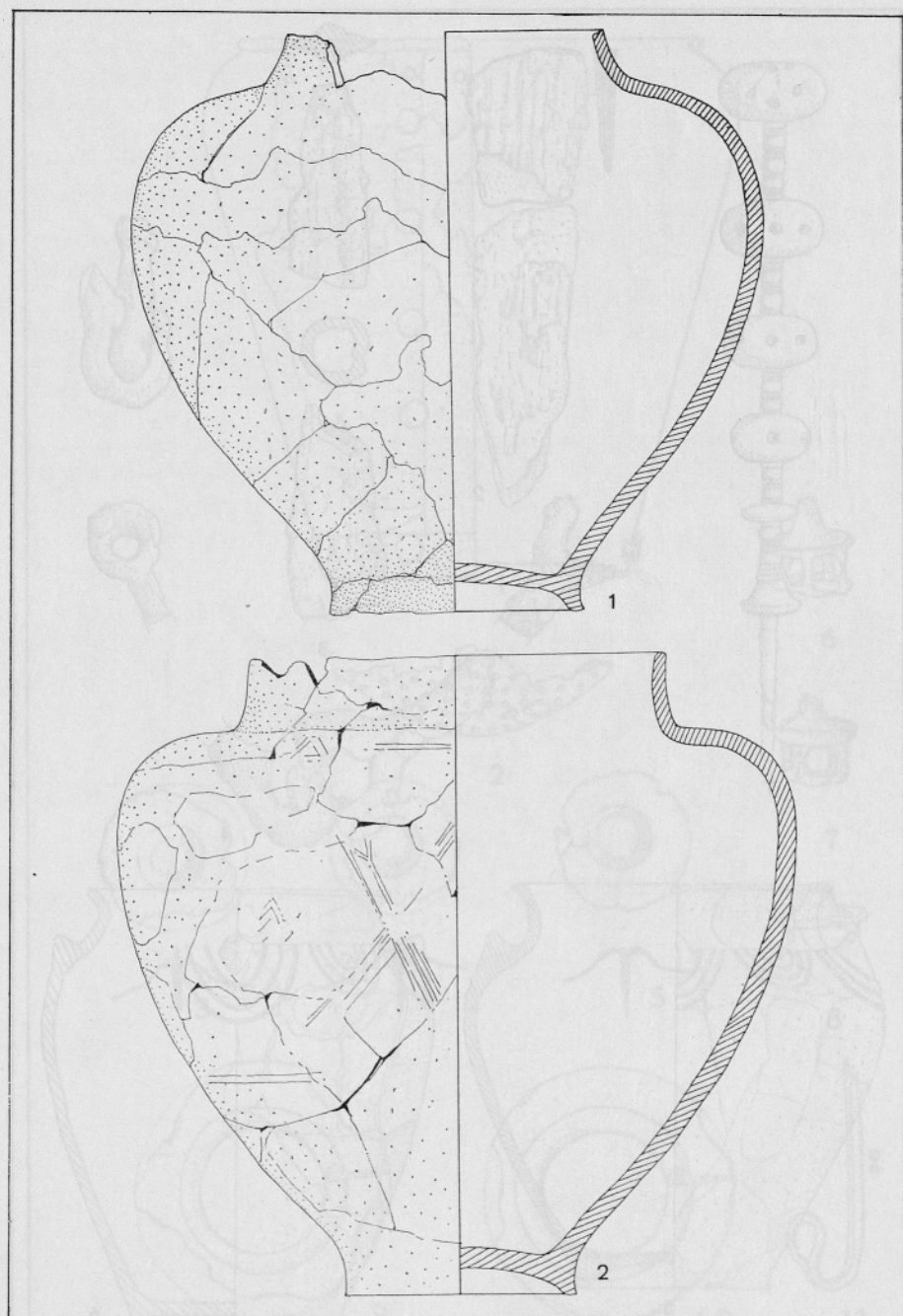
Novo mesto. Grob s trinožnikom — Dreifussgrab. Bron — Bronze. 1/3

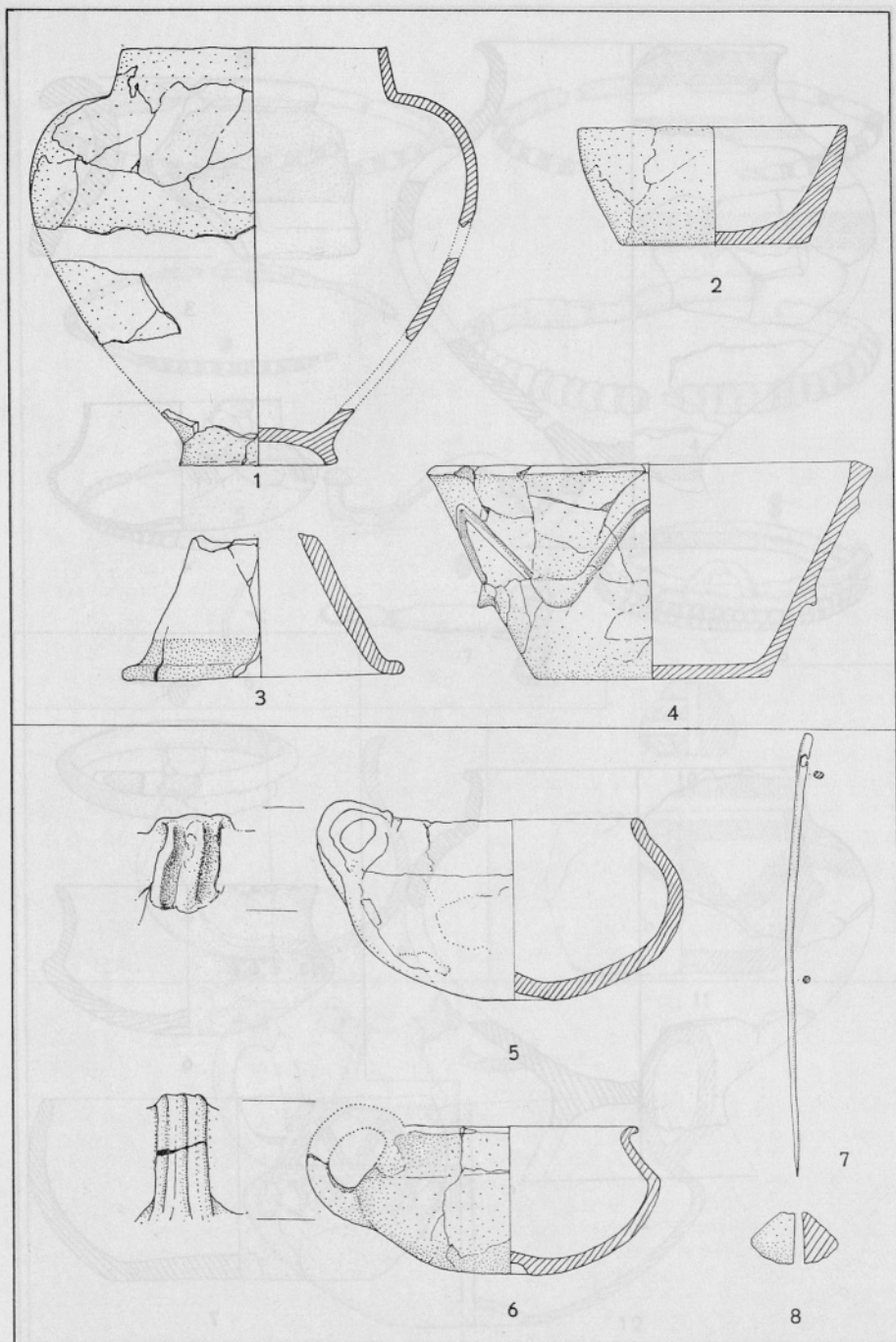
Novo mesto. Grob s trinožnikom — Dreifussgrab. Bron — Bronze.
 1 = 1/3, 2—11 = 2/3

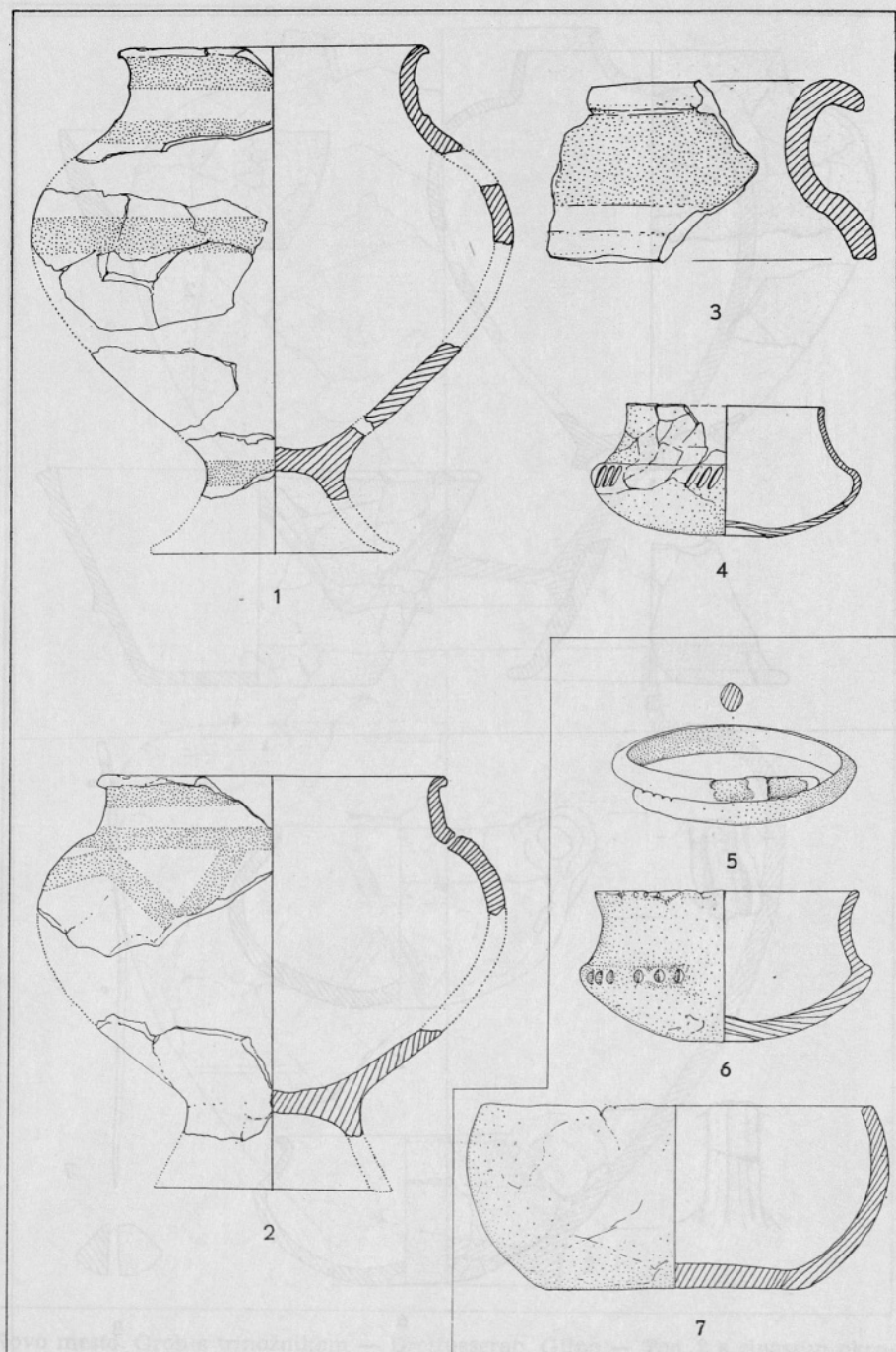
Novo mesto. Grob s trinožnikom — Dreifussgrab. 1 bron in jantar — Bronze und Bernstein, 2-4 železo — Eisen, 5-6 glina — Ton. 1-4 = 1/2, 5-6 = 1/4

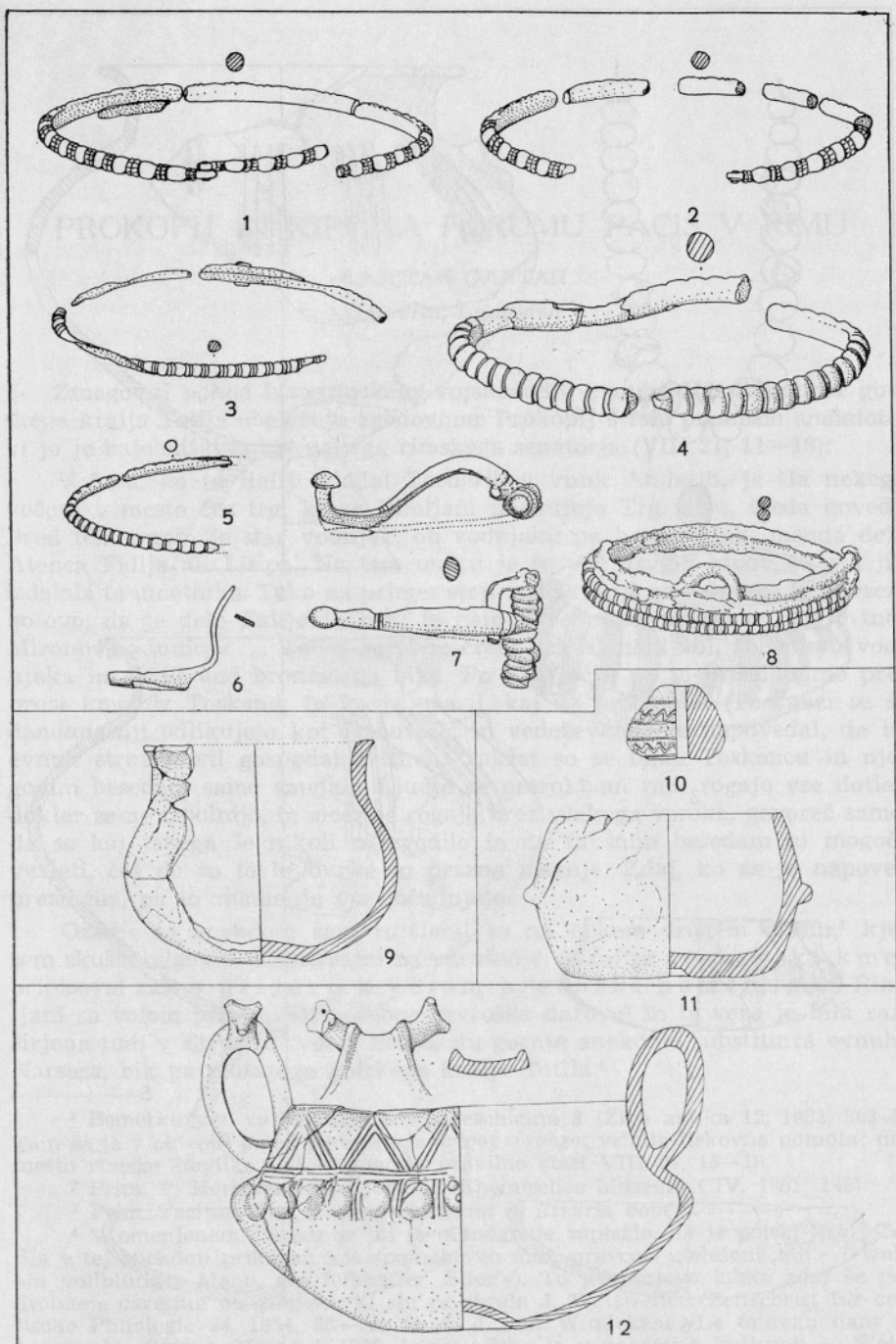
Novo mesto. Grob s trinožnikom — Dreifussgrab. Glina — Ton, 2 s cinastim okrasom — mit Zinnverzierung. 1, 2 = 1/4

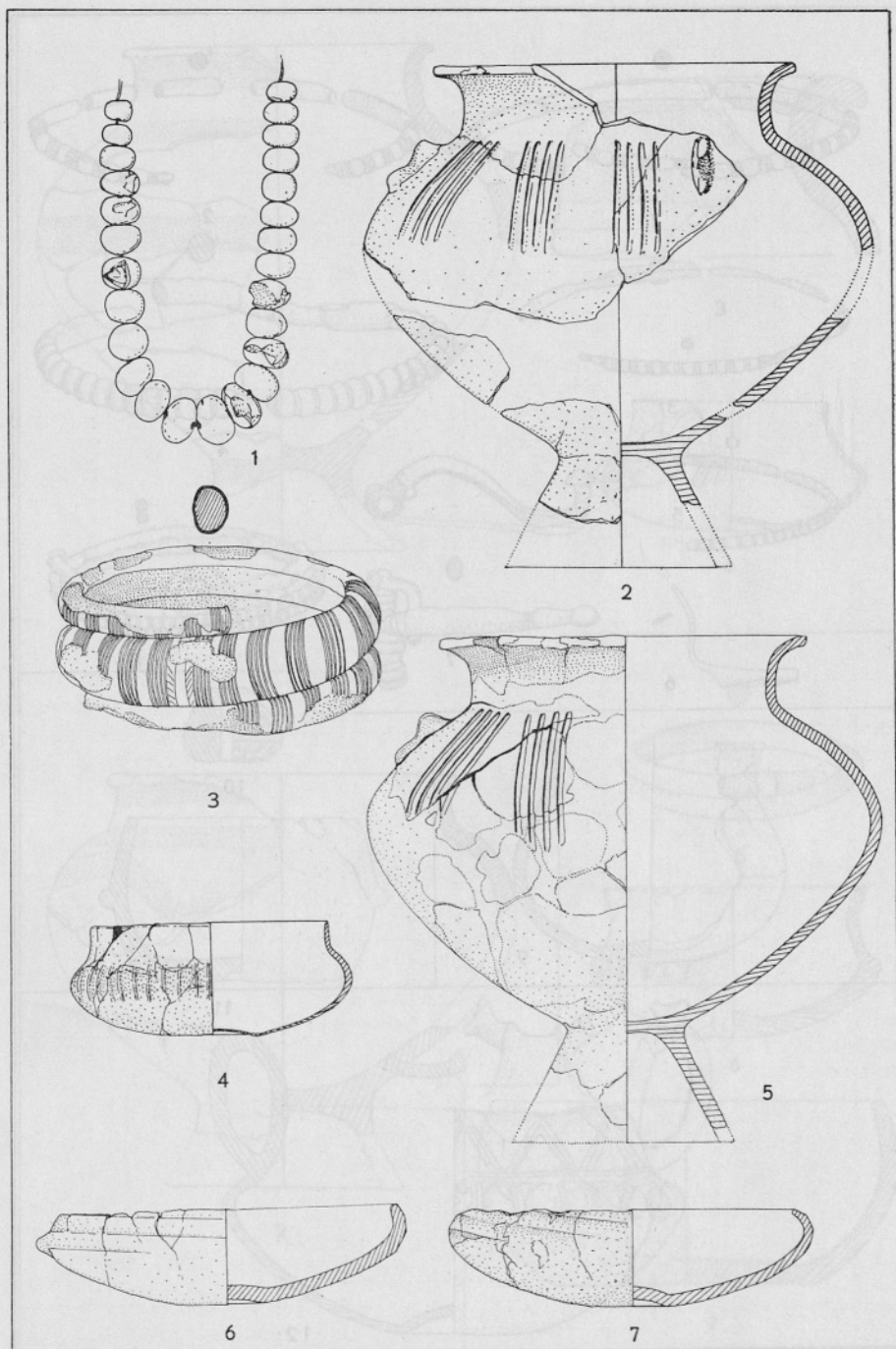
Novo mesto. 1—4 grob s trinožnikom — Dreifussgrab. 5—8 sporadične najdbe — sporadische Funde. 1—6, 8 glina — Ton, 7 bron — Bronze.
1 = 1/6, 2—6 = 1/4, 7—8 = 1/2

Novo mesto. 1—4 grob — Grab 3, 5—7 grob — Grab 5. 1—4 glina — Ton, 5 bron
 — Bronze. 1—2, 4, 6 = 1/4, 3, 5, 7 = 1/2

Novo mesto. 1—8 grob — Grab 4. 1—7 bron — Bronze, 8 bron in železo — Bronze und Eisen, 9—12 glina — Ton. 1—8, 10, 11 = 1/2, 9, 12 = 1/4

Novo mesto. Grob — Grab 6. 1 jantar — Bernstein, 2, 4—7 glina — Ton,
3 bron — Bronze. 1, 3 = 1/2, 2, 4—7 = 1/4